T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK EMEĞİ SORUNU

ERDEM KARADAĞ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYTÜL ÇOLAK

EDİRNE 2024

ÖZET

Çocukların çalıştırılmasının sona erdirilmesine yönelik tüm uluslararası düzenlemelere, yasal ve kurumsal önlemlere rağmen bu sorun dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum çocukların çalıştırılmasının altında yatan sebeplerin derin ve çok boyutlu olduğunu göstermekte ve mevcut düzenlemelerin etkinliğinin sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

Çocukların çalıştırılmasının altında yatan sebepler her ne kadar çok boyutlu olsa da genellikle çocukların çalıştırılmasının ana kaynağının yoksulluk olduğu bilinmektedir. Yoksulluktan kurtulmak için çocukların çalıştırılmaya sürüklenmesi bir çözüm olarak görülmektedir. Ancak yoksulluk sebebiyle, eğitim almak yerine çalışmaya yönlendirilen çocuklar, eğitim sayesinde elde edebilecekleri bilgi ve birikim imkânlarından da mahrum kalmakta ve bu sebeple ileride yüksek gelir getiren işlerde çalışma şanslarını, gelecekleri için de kaybetmektedir. Bu durumun, yoksulluğun bir sonraki nesle miras kalmasına sebep olan bir kısır döngü haline gelmesine yol açtığı görülmektedir.

Bu çalışmada çocukların çalıştırılması ile ilgili temel kavramlara yer verilerek, bazı kavramlara ilişkin farklı görüşler değerlendirilmektedir. Çocukların çalıştırılmasının tarihsel gelişimi üzerinde durularak çocuk emeği sorununun nedenlerin hakkında açıklamalarda bulunulmaktadır. Dünya'daki ve Türkiye'deki çocuk emeği istatistikleri, 2021 Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler ışığında değerlendirilerek, ulusal ve uluslararası alanda çocuk emeğinin mevcut durumu ve çocuk emeği sorununda alınan yol hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Emeği, Yoksulluk, Eğitim, Gelişmekte Olan Ülkeler, Uluslararası Düzenlemeler, Dünya, Türkiye.

ABSTRACT

Despite all international regulations, legal and institutional measures to end child labor, this problem remains a widespread problem in the world and especially in developing countries. This situation shows that the underlying reasons for child labor are deep and multi-dimensional and indicates that the effectiveness of current regulations is limited.

Although the underlying reasons for child labor are multi-dimensional, it is generally known that the main source of child labor is poverty. Dragging children to work is seen as a solution to escape poverty. However, children who are directed to work instead of receiving education due to poverty are deprived of the knowledge and experience they can gain through education, and therefore lose their chances of working in high-income jobs in the future. This situation appears to lead to a vicious circle that causes poverty to be inherited by the next generation.

In this study, basic concepts regarding the employment of children are included and different views on some concepts are evaluated. Explanations are made about the causes of the child labor problem by focusing on the historical development of child labor. By evaluating child labor statistics in the world and in Turkey in the light of the activities carried out within the scope of the 2021 International Year for the Elimination of Child Labor, it is aimed to provide information about the current situation of child labor in the national and international arena and the progress taken on the child labor problem.

Key Words: Child Labor, Poverty, Education, Developing Countries, International Regulations, World, Turkey.

ÖN SÖZ

Çocuk emeği sorunu, tarih boyunca atılan adımlar, eylem planları, yasal düzenlemeler ve imzalanan sözleşmelerle ele alınmış olmasına rağmen, maalesef bugün hala çözüme kavuşmuş değildir. Tüm çabalar sonucunda yayınlanan raporlar çocuk emeğiyle mücadelede gelinen noktanın hedeflerden ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermektedir. Milyonlarca çocuğun halen tehlikeli işlerde çalıştırılması, yasadışı faaliyetlerde kullanılması ve istismara maruz kalması, bu sorunun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir. Temel hakları ellerinden alınan çocukların korunması için acil ve bütünlük taşıyan çözümlere ihtiyaç vardır.

Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk Emeği Sorunu isimli bu yüksek lisans tez çalışmamda beni yönlendiren, bilimsel katkı ve tecrübeleriyle desteğini hiç esirgemeyen danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Aytül ÇOLAK'a ve kendimi geliştirmeme katkı sağlayan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nın değerli hocalarına teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Beni bu süreçte cesaretlendiren, sabrını esirgemeyen, hayatı paylaştığım en büyük destekçim, sevgili eşim Kübra KARADAĞ'a ve canım oğlum Deniz'e sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İİ**

ABSTRACT ..... **İİİ**

ÖN SÖZ ..... **İV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

TABLO LİSTESİ ..... **X**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **Xİ**

KISALTMALAR ..... **Xİİ**

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK EMEĞİ SORUNU **1**

GİRİŞ **1**

1.BÖLÜM **3**

ÇOCUK EMEĞİ SORUNUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE NEDENLERİ **3**

1.1. Çocuk Kavramı **3**

1.2. Çocuk İşçiliği, Çalışan Çocuk ve Çocuk Emeği Kavramları **4**

1.3. Çocuk Hakları **7**

1.4. Çocuk Emeği Sorununun Tarihsel Gelişimi **8**

1.4.1. Sanayi Devrimi Öncesi 8

1.4.2. Sanayi Devrimi Sonrası 9

1.4.3. Türkiye'de Çocuk Emeği Tarihi 11

1.5. Çocuk Emeği Sorununun Nedenleri 12

1.5.1. Yoksulluk 13

1.5.2. İşsizlik 21

1.5.3. Nüfus Artışı ve Göç 23

1.5.4. Eğitim Düzeyi 24

1.5.5. Salgın ve Doğal Afetler 26

1.5.6. Çocuk Emeğine Olan Talep 28

2.BÖLÜM 30

DÜNYA'DA ÇOCUK EMEĞİNDE MEVCUT DURUM 30

2.1. Dünyada Çocuk Emeği 30

2.2. Çocuk Emeği Sorununa Yönelik Uluslararası Düzenlemeler 36

2.2.1. Milletler Cemiyeti / Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri 37

2.2.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi 37

2.2.1.2. Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme 38

2.2.1.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi 38

2.2.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 39

2.2.1.5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Hedef 8.7 40

2.2.2. Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemeleri 41

2.2.2.1. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme 43

2.2.2.2. Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi 45

2.2.2.3. Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesine İlişkin Uluslararası Programı (IPEC) 46

2.2.2.4. Çocuk Emeğinin ve Zorla Çalıştırmanın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program (IPEC+) 48

2.2.3. Avrupa Konseyi Düzenlemesi: Avrupa Sosyal Şartı 49

2.2.4. Avrupa Birliği Düzenlemeleri 51

2.2.4.1. Avrupa Birliği Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Hakları Şartı ... 52

2.2.4.2. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 52

2.2.4.3. 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Direktif 54

2.2.4.4. Avrupa Birliği Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı 55

3. BÖLÜM 57

TÜRKİYE'DE ÇOCUK EMEĞİNDE MEVCUT DURUM 57

3.1. Türkiye'de Çocuk Emeği Sorununu Etkileyen Faktörler 57

3.1.1. Türkiye'de Çocuk Emeği Sorununu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Lojistik Regresyon Analizi 61

3.2. Çocuk Emeği Sorununa İlişkin Ulusal Mevzuattaki Düzenlemeler 73

3.2.1. Anayasa 73

3.2.2. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu 74

3.2.3. 4857 Sayılı İş Kanunu 74

3.2.4. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu 75

3.2.5. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 76

3.2.6. 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu 76

3.2.7. 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu 77

3.3. Türkiye'de Çocuk Emeği Sorununun Ortadan Kaldırılasına Yönelik Sosyal Politikalar 77

3.3.1. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2017-2023) 80

3.3.2. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) 81

3.3.3. Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) 82

3.4. Çocuk Emeğiyle İlgili Türkiye'nin Onayladığı Uluslararası Belge ve Sözleşmeler 82

3.4.1. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi 83

3.4.2. Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) 83

3.4.3. UÇÖ'nün Türkiye'de Çocuk Çalıştırılmasıyla Mücadele Programı (2021-2025) 85

3.4.3.1. Mevsimlik Tarımda Fındık Hasadında Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Projesi(1 Kasım 2020-31 Mart 2024) 85

3.4.3.2. Mevsimlik Tarımda Çocuk Emeğinin Önlenmesi Projesi (1 Ekim 2020-31 Aralık 2023) 86

3.4.3.3. Türkiye'deki Mevsimlik Fındık Tarımında En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesine Yönelik Kapsamlı Model Projesi (2 Ocak 2012 - 31 Aralık 2023) 86

3.4.4. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı 87

SONUÇ..... 89

KAYNAKÇA 92

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'de 5-17 yaş grubundaki çalıştırılan çocuklar. 57

Tablo 2. Uygulamada Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler 64

Tablo 3: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler 66

Tablo 4. Lojistik Regresyon Model Sonuçları 68

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların milli gelir grubuna göre yüzdesi. 19

Şekil 2: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların milli gelir grubuna göre sayısı ve yüzdesi..... 20

Şekil 3: Çalıştırılan ve okula gitmeyen 5 ila 17 yaşındaki çocukların yaşa göre yüzdesi. 25

Şekil 4: Çocuk emeği olarak çalıştırılan ve tehlikeli işlerde çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocuk sayısı. 30

Şekil 5: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların yaşa göre yüzdelik dağılımı..... 31

Şekil 6: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların yaşa göre cinsiyet ve sektör dağılımı 32

Şekil 7: 2020 Yılı İtibariyle Çocuk Emeği Bölgesel İstatistiği 33

Şekil 8: 2000-2020 Yılları Arasında Çocuk Emeği İstatistiği 33

Şekil 9: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 40

Şekil 10: Çalıştırılan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı..... 59

Şekil 11: Çalıştırılan Çocukların Eğitime Devam Durumu ve Çalışma Nedenleri ... 60

Şekil 12: Çalışma ortamlarında fiziksel sağlığı olumsuz etkileyen faktörler (%) 60

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇSHB	Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AK	Avrupa Konseyi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASŞ	Avrupa Sosyal Şartı
BM	Birleşmiş Milletler
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
GGASŞ	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OMC	Open Method of Coordination
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

UÇÖ	Uluslararası Çalışma Örgütü
UİS	Ulusal İstihdam Stratejisi
UNDP	United Nations Development Programme
UNICEF	United Nations Children's Fund
ZBPPÇ	Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK EMEĞİ SORUNU

GİRİŞ

Çocukların çalıştırılması sorunu, çok uzun yıllardır dünyanın gündeminde bulunan ve çözümü için her dönem çeşitli sosyal politikalar üretilen uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların çalıştırılması, yoksulluğun insan hayatında sebep olduğu ağır sonuçlardan biridir, bu sonuç aynı zamanda çocuğun geleceğini de çalan etkisiyle yoksulluğu bir kısır döngüye sokmaktadır. Tarihsel süreçte, çocukların yaşam koşullarını iyileştirmek ve çocuk sömürüsünün önüne geçmek için çeşitli önlemler alındığı görülmektedir. Ancak yüzyılı aşkın süredir devam eden çabaların sonunda dahi gelinen nokta, çocukların çalıştırılmasının ortadan kaldırılması hedefine oldukça uzak bulunmaktadır. Zira çocukların çalıştırılmasına sebep olan faktörlerin birçoğu yapısal sorunlardır ve öncelikle bu yapısal sorunların çözümü gerekmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), çocukları çocukluklarını yaşamaktan yoksun bırakan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı (sömürücü nitelikte) olan işlerde çalıştırılan çocuklar için "child labour" ifadesini kullanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de "child labour" ifadesinin hukuki değerlendirmelerden bağımsız bir şekilde "çocuk işçiliği" olarak çevrilmesinin hatalı olduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Çalışmada UÇÖ'nün child labour ifadesine karşılık olarak "çocuk emeği" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Birleşmiş Millettler (BM), 2021 yılını 'Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı' olarak ilan etmiş ve dünyada çocuk emeği sorununa son vermek için Uluslararası Çalışma Örgütü ve Alliance 8.7 küresel ortaklığıyla çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmada, '2021 Yılı Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı' kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler ışığında, ulusal ve uluslararası alanda çocuk emeğinin mevcut durumu değerlendirilerek, çocuk emeği sorununda alınan yol hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Covid-19 küresel salgınının, çocuk

emeği sorununun sona erdirilmesi konusundaki uluslararası çabalara nasıl etki ettiği de araştırılmaktadır.

Bu kapsamda, Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun 2021 yılında yayınladığı 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol Raporu ışığında dünya genelinde çocuk emeği sorununun sona erdirilmesine yönelik çalışmalarda ne durumda olunduğu değerlendirilmiştir. Ancak maalesef raporun sunduğu bilgiler endişe vericidir. Raporda son yirmi yılda ilk kez, çocuk emeğinin sonlandırılması konusunda kaydedilen küresel ilerlemelerin durma noktasına geldiği belirtilmektedir. Ayrıca, COVID-19 gibi küresel krizlerin milyonlarca çocuğu daha sömürüyle karşı karşıya bırakma riski taşıdığı ifade edilmektedir.

Ulusal alanda mevcut durumun değerlendirilmesinde ise TÜİK'in en son 31 Mart 2020 tarihinde yayımladığı ve 2019 yılının dördüncü çeyreğinde 5-17 yaş grubundaki çocuklara uygulanan "Çocuk İşgücü Araştırması" konulu araştırmasından yararlanılmıştır. TÜİK verilerine göre, 5-17 yaş gurubunda 720 bin çocuk çalıştırılmaktadır. TÜİK'in "Çocuk İşgücü Araştırmasının" anket verileri kullanılarak, lojistik regresyon analizi yöntemiyle Türkiye'de çocuk emeği sorununu etkileyen faktörlerin ölçümlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK) Mikro Veri Talep Uygulamasından temin edilen, 5-17 yaş grubundaki çocuklara uygulanan 22.492 anket verisi kullanılmıştır. Çocuğun çalıştırılma durumunu etkileyen faktörler, cinsiyet, yaş grubu, eğitime devam etme durumu, bitirilen okul, anne - babanın çalışma durumu ve anne - babanın eğitim durumu değişkenleri kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar genel olarak incelendiğinde ele alınan değişkenlerin beklentilerle uyumlu sonuçlar verdiği görülmekte olup çocuk emeğiyle mücadelede, genellikle çocukların çalışmaya itildiği sosyo-ekonomik koşulların karmaşıklığıyla mücadele edilmek zorunda olunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yoksulluk, eğitim olanaklarının kısıtlılığı, ailelerin maddi sıkıntıları ve toplumsal yapıdaki bozukluklar, çocukları istihdama sürükleyen etkenler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

1.BÖLÜM

ÇOCUK EMEĞİ SORUNUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE NEDENLERİ

Ulusal ve uluslararası öğretide, çocukların ekonomik etkinliklerine ilişkin statülerini tanımlamada kullanılan farklı kavramlar yer almaktadır. Bu sebeple, çocuk kavramı ele alındıktan sonra, "çocuk emeği", "çalışan çocuklar" ve "çocuk işçiliği" kavramları üzerinde durulması gerekmektedir.

1.1. Çocuk Kavramı

Çocuk kavramı, insanın fiziksel, eğitsel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişim evrelerinin tamamlanamadığı, bu sebeple de korunmaya ihtiyaç duyulduğu bir yaşam evresini ifade etmektedir. Her ne kadar insan yaşamının doğal evrelerine dair çocukluk, gençlik, ergenlik, yaşlılık gibi belli kavramlar bulunsa da, bu evrelerin keskin çizgilerle ayrılması nerdeyse mümkün değildir. Zira bu dönemleri ifade eden sözcükler görecelidir. Söz konusu kavramlar zamana, topluma ve hatta kişiye göre bile değişebilmektedir (Şişman ve Etçi, 2017:174).

Çocukluk, fiziksel büyüme ve gelişmenin ötesinde, bir bireyin yetiştirilmesi, eğitilmesi ve olgunluk dönemine hazırlanması süreci olarak kabul edilmektedir. Ancak bu sürecin başlangıcı ve sonu, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, dönemsel değişimlere ve toplumsal normlara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Çöpoğlu, 2018a:362). Bu sebeple bazı tanımlamalara göz atmak gerekmektedir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, korunma gereksinimi olan veya suça sürüklenen çocukların haklarını ve refahlarını korumaya yönelik kuralları belirlemektedir. Bu kanuna göre bir genç, yasal erginlik yaşı olan 18 yaşından daha erken ergin olsa bile, kanun onu korunmaya muhtaç bir birey olarak değerlendirmekte ve haklarını korumak üzere bu çerçevede işlem yapılmasını sağlamaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, Madde:3).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'e göre çocuk, "bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak" olarak tanımlanmaktadır(Türk Dil Kurumu, 2021).

Birleşmiş Milletler, çocukların sağlıklı, adaletli, eşit ve insan onuruna yakışır koşullarda büyüyebilmeleri adına 1979 yılını "Dünya Çocuklar Yılı" ilan ederek çalışmalarını sürdürmüş ve dünyadaki tüm çocukların haklarını koruyabilmek adına Çocuk Hakları Sözleşme"si hazırlamıştır (Şıhaliyev, 2020:6). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 1. maddesinde; *"çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır."* (m.1) denilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 17 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı "*Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmesi*'nin 2. maddesinde ise; *"bu sözleşmenin amaçları bakımından "çocuk" terimi 18 yaşın altındaki herkese uygulanır."* denilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu'nda, Türkiye Çocuk Koruma Kanunu'nda ve Türk Ceza Kanunu'nda da çocuk tanımlarında 18 yaşının sınır alındığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin 22.06.1994 tarihli "Gençlerin İşte Korunmasına İlişkin Konsey Direktifi" ise, 18 yaşın altındaki bireyleri üç gruba ayırmaktadır. Buna göre, 18 yaşından küçük kişiler "genç insan", 15 yaşından küçük veya ulusal mevzuata göre zorunlu eğitim çağındaki kişiler "çocuk", 15-18 yaş aralığında olup, ulusal mevzuata göre zorunlu eğitime tabi olmayan kişiler ise "ergen" olarak tanımlanmaktadır (Yayla, 2017:418).

1.2. Çocuk İşçiliği, Çalışan Çocuk ve Çocuk Emeği Kavramları

Türkiye'de çocuk işçiliği, çalışan çocuk ya da çocuk emeği gibi kavramların kullanılmasında bazı karışıklıklar bulunmaktadır. Bunun en büyük sebebi UÇÖ ve TÜİK'in resmi çevirileri başta olmak üzere birçok akademik sözlükte de "child

labour" kavramının karşılığı olarak hukuki değerlendirmelerden bağımsız bir şekilde "çocuk işçiliği" kavramının kullanılması olarak değerlendirilmektedir. Çocuk işçi kavramı, hukuki açıdan değerlendirildiğinde 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesinde *"on beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler."* hükmü yer almaktadır ve devamında bu çocuklar için "çocuk ve genç işçi" tanımlaması kullanılmaktadır. Ancak UÇÖ'nün sözleşmelerine ve yayınlarına bakıldığında çocuklar tarafından yapılan işlerin "çocuğu sömürücü nitelikte olan ve olmayan" işler olarak ayrıldığı ve "*çocukları çocukluklarını yaşamaktan yoksun bırakan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı (sömürücü nitelikte) olan işler"*in "child labour" kavramıyla tanımlandığı görülmektedir. Bir başka değişle, UÇÖ sözleşmeleri açısından bakıldığında bir işverene bağlı olsun ya da olmasın "sömürücü işlerde" çalışan tüm çocuklar için "child labour" kavramı kullanılmaktadır. Çocukların kişisel gelişimlerine katkı sağlayan, zarar vermeyen, sağlıklarını olumsuz etkilemeyen, okula devam ve başarılarını engellemeyen işler ise UÇÖ tarafından "child work" (çocuk çalışması) kavramıyla tanımlanmaktadır (Şişman ve Etçi, 2017:175).

UÇÖ'nün resmi web sitesinde bulunan Türkçe çevirisindeki "çocuk işçiliğinin" tanımına baktığımızda;

"Çocukların gerçekleştirdikleri işlerin tamamı, ortadan kaldırılmak istenen çocuk işçiliği kategorisine girmeyebilir. Genellikle, çocukların ve ergenlerin sağlıklarına ve kişisel gelişimlerine zarar vermeyen, eğitimlerini aksatmayacak işleri yapmalarına olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılır. Örneğin, evde anne babalarına yardımcı olmak, aile işletmesinde belirli görevleri yerine getirmek, okul saatleri dışında ve tatillerde cep harçlığı sağlayacak bazı işlerde yer almak gibi. Bu tür faaliyetler, çocukların gelişimine ve ailelerinin durumuna katkıda bulunabilir; çeşitli beceriler ve deneyimler kazanmalarına yardımcı olabilir; yetişkinlik dönemlerinde toplumun üretken üyeleri olmalarına hazırlayabilir."

"Çocuk işçiliği" çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanır."

"Buna göre çocuk işçiliği şunları kapsar:

- *çocuklar için zihinsel, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı işler,*
- *okula düzenli devam etmelerini engelleyen işler;*
- *okullarından erken ayrılmalarına yol açacak işler;*
- *çocukları okullarıyla aşırı uzun süre ayıran ve ağır işleri beraber yürütmek zorunda bırakan işler.*

En aşırı biçimleri düşünüldüğünde UÇÖ'nün child labour olarak ifade ettiği, "çocuk işçiliği" genellikle çocukların çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren işler olarak tanımlanır. Bu bağlamda, "çocuk işçiliği" çocukları çeşitli tehlikelerle buluşturan, ağır işleri yerine getirmeye zorlayan, okulla ilişkilerini olumsuz etkileyen işleri içerir. "Çocuk işçiliği" aynı zamanda çocukları köleleştirme, ailelerinden ayırma, ciddi tehlikelere ve hastalıklara maruz bırakma, küçük yaşlarda büyük şehirlerin sokaklarında kendi başlarına hayatta kalma durumuna düşürme gibi aşırı durumları içerir. Hangi çalışma biçiminin "çocuk işçiliği" olarak değerlendirileceği, çocuğun yaşı, yapılan işin türü, çalışma süresi, gerçekleştiği koşullar ve ülkelerin belirlediği hedeflere bağlı olarak değişiklik gösterir. Dolayısıyla, bu konudaki yanıtlar ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre farklılık gösterir (ILO,2020).

Ülkemizde "çocuk işçiliği" kavramının hatalı kullanıldığına dair benzer bir görüşte Kapar'ın (2019), Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimleri ve Türkiye isimli çalışmasında yer almaktadır. Kapar, işçi kavramının kapitalist çalışma ilişkileri kapsamında ücret karşılığında bir işverene bağlı olarak çalışmayı kapsayan dar bir anlamda olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple "çocuk işçiliği" kavramının da sadece ücret karşılığında bir işverene bağlı çalışan çocukların statüleri için kullanabileceğini

söylemektedir. Kapar'a göre, UÇÖ'nün resmi belgelerinde ve yayınlarında kullandığı "child labour" ifadesi "çocuk işçiliği" kavramını değil, daha geniş kapsama sahip olan "çocuk emeği" kavramını kast etmektedir. Kamu otoritesi tarafından da "çocuk işçiliği" kavramının tercih edilmesi uluslararası sözleşmelerin çizdiği çerçevenin alanını sınırlayarak çocuk emeği sorununun doğru anlaşılmasını ve devletin yükümlülüklerinin ve politikalarının yerine getirilmesini engellemektedir (Kapar, 2019:2464).

Bu çalışmada, UÇÖ'nün "child labour" ifadesiyle tanımladığı "çocukları çocukluklarını yaşamaktan yoksun bırakan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı (sömürücü nitelikte) olan işlerde" çalıştırılan çocuklar üzerinde durulmaktadır ve "çocuk emeği" kavramı kullanılmaktadır.

1.3. Çocuk Hakları

Çocuk hakları, dünya genelindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu hakları kanuni veya ahlaki açıdan belirleyen evrensel bir kavramdır. Bu haklar arasında eğitim, sağlık, yaşama, barınma gibi temel ihtiyaçların yanı sıra, fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi unsurlar da bulunmaktadır. (UNICEF,1989).

Birleşmiş Milletler, insan haklarını evrensel bir bildirge ile düzenlemiş olmasına rağmen, çocuk haklarını ayrı bir sözleşme ile belirleme ihtiyacı hissetmiştir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre, 18 yaşın altındaki her birey, ırk, din, cinsiyet veya yetenek farkı gözetmeksizin, düşünceleri veya ifade ettikleri ne olursa olsun ve hangi aileden geldikleri önemli olmaksızın, insan haklarına sahiptir. Çocuk haklarının ayrı bir insan hakları sözleşmesi ile düzenlenmesinin gerekçeleri şu şekilde ifade edilebilir (Orhon,t.y.: 8).

Çocuklar, kendi haklarına sahip bireyler olarak kabul edilmelidir.

Çocuklar hayata tamamen bağımlı varlıklar olarak başlar.

Çocuklar, özellikle istismar ve sömürüye karşı daha fazla korumaya ihtiyaç duyan savunmasız bireylerdir.

Çocukların siyasi süreçlerde görüşleri genellikle göz ardı edilir veya yeterince dikkate alınmaz; bu nedenle, özel bir sözleşme onların haklarını güvence altına alabilir.

Çocukların sağlıklı gelişimi, toplumların gelecekteki refahı için kritik bir öneme sahiptir.

Bir toplumun çocuklarına yeterli önem ve destek vermemesi, uzun vadede büyük maliyetlere yol açabilir.

1.4. Çocuk Emeği Sorununun Tarihsel Gelişimi

Çocuk emeği çok eski tarihlerden beri var olan ve sanayi devrimi öncesinden, sanayi devrimi sonrasında günümüzde de devam eden ve çözümü noktasında uluslararası çalışmaların yapıldığı ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4.1. Sanayi Devrimi Öncesi

Sanayi devriminden önce, çocuk emeği genellikle tarım sektörü başta olmak üzere çeşitli alanlarda yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu dönemde, sanayileşme henüz yaygın değildir ve üretim faaliyetleri genellikle el işçiliğine dayanmaktadır. Çocuklar tarım kesiminde çalıştırılmakta ve aynı zamanda esnaf ve küçük zanaat üretiminde de görev almaktadır. Bu dönemde, eğitim çağdaş anlamda uzmanlaşmış bir kurum olmadığından, genellikle aile ve iş çevresi içinde gerçekleşmektedir. Meslek öğrenmek tamamen deneyime dayanmaktadır. Çocukların çalışması, işle ilgili bilgi ve becerilerin aileden çocuğa aktarılmasının temel bir aracı olarak görülmekte, esnaf ve zanaatkârlar genellikle çırak, kalfa ve usta hiyerarşisine dayalı olarak "Loncalar" şeklinde örgütlenmişlerdir (Karataş:1993:86)

Makineleşme olmadığı için kas gücüne ihtiyaç duyan kalabalık aileler, çocuğu da ekonomik gelirin bir aracı olarak görmüşlerdir. Çocuklar, kimi yerlerde 10-

15 yaş aralığında çırak olarak çalıştırılmış kimi yerlerde ise üst ve orta düzey aileler tarafından 8 yaşındaki "küçük hizmetçiler" olarak sömürülmüşlerdir. İskandinav ülkelerinde ise çocukların 14. yüzyıldan sonralara kadar köle olarak çalıştırıldığına dair şüphelerin olduğu bilinmektedir. Bu dönemlerde gerçekleşen savaşların da, yetişkin erkeklerin orduya katılmaları sebebiyle, çocuk emeğinin artmasına sebep olduğu görülmektedir (Batır, 2020:13) .

1.4.2. Sanayi Devrimi Sonrası

Sanayi devrimiyle birlikte üretimin makineleşmesi ve rekabetin artması, emek aracının köklü bir değişikliğe uğraması anlamı taşımaktadır. Bu dönemde, usta-çırak-kalfa ilişkisinin yerini usta-işçi ilişkisine bıraktığı ve el emeği gerektiren işlerin önemli ölçüde kadınlar ve çocuklar tarafından ücret karşılığında makineler aracılığıyla yapıldığı görülmektedir (Şıhaliyev, 2020:32).

Makineleşmenin artmasıyla, küçük işletmelerin rekabet edemez hale gelerek cinsiyet ve yaş ayrımı olmaksızın insanların kentlere göç etmesine ve fabrikalarda çalışmasına sebep olduğu bilinmektedir. Bu dönemde çocukların, makinelere uyum sağlayacak fiziki özellikte olmaları ve itaatkârlıkları sebebiyle fabrikalardaki çocuk emeğinin arttığı ifade edilmektedir (Şıhaliyev, 2020:33).

Karl Marx Kapital isimli eserinin 1. cildinde, "*Makineler, adele gücünü vazgeçilmez olmaktan çıkardıkları ölçüde adele gücü olmayan veya vücut gelişmesi tamamlanmamış, ama organları daha kolay biçim alabilen işçiler, işe koşulacak araçlar haline gelir. Bu nedenle, makinelerin kapitalist tarzda kullanımının ilk sonucu, kadın ve çocuk emeğidir!"*(Marx, 2011: 378) ifadesine yer vermekte ve bu dönemde çocuk emeğinin ücretli işçi sayısını arttırmakta kullanılan bir araç haline geldiğini ifade etmektedir.

Karl Marx aynı eserinde 1850'li yıllarda, bir İngiliz fabrikasının işçi ararken verdiği ilanını ele almakta ve bu ilanı daha önceleri zenci köle arayan Amerikan gazetelerindeki ilana benzetmektedir. İlanda; "*12 ile 20 yaşlar arasında genç işçi aranıyor; 13 yaşından küçük görünmemeleri şarttır."* ifadesi yer almaktadır. "*13*

yaşından küçük görünmemeleri şarttır." ifadesinin nedeni o dönemde geçerli olan Fabrika Yasası olarak gösterilmektedir. Yasaya göre, 13 yaşından küçük çocukların günde 6 saatten fazla çalıştırılması yasaklandığından, çocuk 13 yaşından küçük olsa bile fiziken 13 yaşından küçük görünmemesi istenmektedir. Çünkü işçinin yaşı, yetkili bir hekim tarafından belirlenmektedir (Marx, 2011: 380).

1878 yılına gelindiğinde ise İngiltere'de "Fabrika ve Atölyeler" yasası kabul edilerek;

Asgari çalışma yaşı 10 ile sınırlandırılmıştır.

14 yaşın altındaki çocukların çalışma saatleri, yetişkinlerin normal çalışma saatlerinin yarısıyla sınırlandırılmıştır.

14-18 yaş aralığındaki çocuklara gün içerisinde en az 2 saatlik yemek ve dinlenme hakkı tanınmıştır.

İngiliz Parlamentosunda hükme bağlanan bu yasanın ilk büyük yasa olduğu belirtilmektedir (Fabrika ve Atölye Yasası, 1878).

19. yüzyıl boyunca çeşitli işçi örgütlerinin çalışma koşullarını iyileştirmek ve çocuk emeğini sınırlandırmak için mücadeleler verdiği bilinmektedir. Bu dönem boyunca çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmış olsa da çocuk emeğinin sınırlandırılması konusunda yeterince yol alınmadığı anlaşılmaktadır. İlerleyen dönemlerde ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı'nın erkek işgücünün azalmasına yol açması, çocuk emeği konusunda zaten az olan kazanımların da etkisinin azalmasına sebep olduğu belirtilmektedir. 1913-1915 yılları arasında İstanbul'da yapılan işçi sayımında 15.000 sanayi işçisinin %10'unun çocuk ve kadınlardan oluşması da bu durumu destekler niteliktedir (Batır, 2020:15). Benzer bir durumun İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde de yaşandığı bilinmektedir.

Günümüze gelene kadar, çocuk emeği konusunda her ne kadar çalışmalar yapılmış uluslararası sözleşmeler ortaya konmuş olsa da küresel kapitalizmin neoliberal politikaları, IMF ve Dünya Bankası'nın istikrar ve yapısal uyum politikaları kapsamında uygulanan ihracata yönelik sanayileşme politikaları, uluslararası rekabette

ayakta kalabilmek adına ucuz çocuk emeğine yönelimi arttırmaktadır. Hatta gelişmiş kapitalist ülkelerdeki büyük şirketlerin Hindistan ve Çin gibi azgelişmiş, emeğin ucuz olduğu ülkeler üzerinden üretimlerini gerçekleştirmeleri, azgelişmiş ülkelerdeki çocuk emeği sorununun giderek büyümesine sebep olmaktadır (Efe ve Uluoğlu, 2015:50).

1.4.3. Türkiye'de Çocuk Emeği Tarihi

Osmanlı döneminde tarım başta olmak üzere zanaat ve ev sanayii alanlarında çocuk istihdamı yaygındır. Yapılan araştırmalarda 19.yy.'da genel olarak çocuklar halıcılık ve kumaş alanlarında çalıştırılırken 1913-1915 yılları sanayi sayımına göre ise büyük sanayi kuruluşlarında başta dokuma olmak üzere birçok alanda çocukların çalıştırıldığı görülmektedir (Makal, 2015: 323). Türkiye'de çocukların korunmasına ilişkin ilk düzenleme 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanundur. Bu kanun 1921 yılında ortaya çıkmış ve 18 yaşından küçük çocukların madenlerde çalıştırılmasını yasaklamıştır (Özeren, 2004: 170). 1930 tarihinde yayınlanan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 173. Maddesi, 12 yaşından küçük olan çocukların maden işlerinde, imalathanelerde, fabrikalarda, her türlü sanat müesseselerinde çırak ve amele olarak çalışması yasaklanmıştır. 12 ile 16 yaş arasındaki çocukların günde en fazla 8 saat çalıştırılabileceği ve saat yirmiden sonra çalıştırılamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca 18 yaş altındaki çocuklar dans salonları, bar, kahvehane, gazino ve hamamlarda istihdam edilemeyeceği belirtilmiştir (UHK, m. 173; 174; 176). 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu'nda çocuk emeğine ilişkin standartlar getirilmiş ve 18 yaşında olan çocuklar 12 yaş altında, 12-16 yaş arasında ve 16-18 yaş arasında olan çocuklar olmak üzere kategorilendirilmiş ve bu gruplar için farklı düzenlemeler yapılmıştır. 12 yaşının altında olan çocukların bu kanun kapsamında iş yerlerinde çalıştırılamayacağı ifade edilmektedir (Makal, 2015; 331-332). Ayrıca İş Kanunu'nda 16 yaşından küçük kişilerinde günde 8 saatten fazla çalışmaları ve çocuklar ile gençlerin yer altında çalışmaları ve gece çalışmaları yasaklanmıştır.

1961 yılında çıkartılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 59. Maddesinde ilköğretim çağında olan ve eğitime devam etmeyen öğrencilerin hiçbir

suretle özel ya da resmi herhangi bir iş yerinde ücretli ya da ücretsiz çalıştırılamayacağı belirtilmiştir. İlköğretime devam eden çocukların eğitime devam ettiklerine dair belgeleri olması halinde ise çocukların istihdam edilmesine ilişkin kanun kapsamında, okul saatleri dışında çalıştırılabilecekleri belirtilmektedir (Soydemir, 2023: 97).

1992 yılında Türkiye Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) tarafından uygulamaya koyulan "Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı" (International Programme on the Elimination of Child labour- IPEC) katılan ilk 6 devletten birisi olmuştur. IPEC programına katılımla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde işverenler ve diğer bakanlıklardan oluşan kurumlar arası bir komiteye başkanlık edecek "Çocuk İşçi Birimi" kurulmuştur (United States Department of Labor, 2001)

2018 yılında yayınlanan Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Bakanlığı Çocukların Zorla Çalıştırılması raporuna göre 2018 yılında çocukların çalıştırılmasının en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik ılımlı bir ilerleme kaydettiği bildirilmektedir. Bu rapora göre Türkiye'de 2018 yılı çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi yılı ilan edilmiştir. Ayrıca 81 İl müdürü, 320 öğretmen ve 355 iş müfettişine çocukların çalıştırılmasıyla ilgili eğitimler verilmiştir (United States Department of Labor, 2018)

1.5. Çocuk Emeği Sorununun Nedenleri

Çocuk emeği sorununu anlamak için birçok etken incelenir. Bu sorunun kökeninde ekonomik ve sosyal istikrarsızlık, eğitim sistemine olan güvensizlik, düşük eğitim seviyesi, yüksek enflasyon, aile yapısının zayıflaması gibi faktörler bulunabilir. Ayrıca, küreselleşme, hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme, gelir adaletsizliği, göçler, kültürel ve geleneksel bakış açıları, çocuk haklarının ihlali, yetersiz yasal düzenlemeler, denetim eksikliği, sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi etkenler de rol oynamaktadır. Tüketim odaklı bir kültür, doğal afetler ve salgınlar da çocuk emeği sorununu derinleştiren faktörler arasında yer almaktadır. Bu faktörler bir araya geldiğinde, çocukların emeğinin istismar edilmesi ve haklarının ihlal edilmesi gibi

ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. (aktaran Efe ve Uluoğlu, 2015). Nedenlerin birçoğu yapısal sorunlardır, bu sebeple çözümü için fazlasıyla zaman ve emek gerekmektedir. Bu sorunların en önemlisi de yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5.1. Yoksulluk

Yoksulluk terimi, ilk olarak 1901 yılında Seebohm Roventree tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, yoksulluk, kişinin temel fiziksel ihtiyaçlarını - yiyecek, giyim gibi biyolojik gereksinimlerini - karşılamak için elde ettiği gelirin yetersiz olduğu durumu ifade etmektedir. Ancak yoksulluk, sadece açlık veya temel gıda eksikliği olarak algılanmamalıdır. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için sadece gıdaya değil, giyime, barınmaya, eğitime, sağlığa, altyapıya, kültüre ve toplumsal yaşama erişimine de ihtiyacı bulunmaktadır. Yoksulluk, bu temel ihtiyaçların karşılanamadığı bir durumu ifade etmektedir. Son çeyrek yüzyılda ekonomik ve sosyal sorunların arttığı dönemlerde, yoksulluğun da endişe verici boyutlara ulaştığı gözlemlenmiştir. Yoksulluk, sadece maddi eksikliklerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda insanın onurunu, yaşam kalitesini ve potansiyelini de olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, yoksulluğun sadece gelir eksikliği değil, insanın insanca yaşama hakkına erişimindeki kısıtlamaları da içeren geniş bir kavram olduğun unutulmamalıdır. (Yıldırım, 2011:60)

Yoksulluğun tanımlanması konusundaki zorluk, sadece zaman ve mekânla değişen bir kavram olmasının ötesindedir. Yoksulluğun tanımlanmasında karşılaşılan bir diğer sorun, sadece ekonomik ölçütlerin değil, aynı zamanda sosyal ölçütlerin de göz önünde bulundurulması gerekip gerekmediğidir. Zastrow'a göre, yoksullar sadece daha düşük gelire sahip olmakla kalmaz, genellikle daha kötü yaşam koşullarıyla da mücadele ederler. Bununla birlikte, yoksulluk sadece maddi eksikliklerle sınırlı kalmamaktadır. Duygusal bozukluklar, davranışsal sorunlar, kısalan ömür beklentisi, alkolizm gibi sorunlar da sıkça yoksullukla ilişkilendirilmektedir. Yoksulluk, umutsuzluk, düşük özgüven ve fiziksel, duygusal ve gelişimsel açıdan sorunlara neden olabilmektedir. Bu durumlar çoğu zaman yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya

çıkmakta ve bireylerin sosyal, ekonomik ve akademik fırsatlardan yoksun kalması sonucunu doğurabilmektedir (Özsoy, 2019:7).

Günümüzde, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadele politikaları, yoksulluğun tanımı ve ölçütlerinin netleştirilmesi konusunda önemli bir odak noktası olmuştur. (Özsoy, 2019:7).

Birleşmiş Milletler'in 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda yoksulluğu, *"insanların kabul edilebilir yaşam koşullarında hür, haysiyetli, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli insani gelişmenin en temel unsuru olan fırsatlar ve seçeneklerden mahrum olmaları"* olarak tanımlamaktadır (Şenkal ve Doğan, 2012: 68)

Oldukça geniş bir yelpazede tanımlanabilen yoksulluğun tek tip ve genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır. Bu sebeple, yoksulluğun belirli parametreler dairesinde açıklanmasının ve tasnifinin yoksulluğa ilişkin tanımsal farklılaşmaların ve çatışmaların da önüne geçebileceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda yapılan yoksulluk tanımları, literatürde yoksulluk türleri olarak kabul görmekle birlikte çeşitli perspektiflerden yoksulluğu izah edici niteliktedirler (Kalkan, 2020:12).

Mutlak Yoksulluk

Daha çok gelişmekte olan ülkeler için yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan mutlak yoksulluk kavramı, bireylerin yaşamsal ihtiyaçları içerisindeki en temel gereksinimleri karşılayamayacak düzeyde gelire sahip olmaları ya da hiç gelirleri olmamaları durumunda yaşadıkları yoksulluğun tanımı olarak kullanılmaktadır (Kalkan, 2020:12).

Başka bir ifadeyle, mutlak yoksulluk, bireyin veya ailesinin hayatlarını sürdürebilmek ve temel biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için gereken en temel tüketim düzeyini sağlayamamasıdır. (Temiz, 2008:61).

Mutlak yoksulluk kavramı, bireylerin kişisel tüketim tercihlerini göz ardı ederek ele alındığı için eleştirel bir bakış açısına yol açmaktadır. Bu tanıma göre, gelir seviyesi yüksek olan bireyler bile, gıda dışı harcamalara yönelerek veya lüks tüketim

tercihlerinde bulunarak temel kalori gereksinimini karşılayamayabilirler. Bu durum, gelir düzeyinin yüksek olmasına rağmen insanların asgari beslenme gereksinimlerinin altında kalabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun eleştirilmesiyle göreli yoksulluk kavramının önemine vurgu yapılmaktadır (Taşcı, 2016:34).

Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk, bireyin içinde bulunduğu toplumun tüketim alışkanlıkları ve kültürüne göre belirlenen bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, kişinin toplumsal normlara uygun bir yaşam seviyesine erişimi ve toplum içinde kendini yeniden üretebilme yeteneğini temel almaktadır. Yani, bireyin yaşadığı toplumun genel refah seviyesinin altında kalarak, toplumsal olarak kabul edilen yaşam standartlarına ulaşamaması durumunu ifade etmektedir (Temiz, 2008:61).

Göreli yoksulluk kavramı, toplumun gelir seviyesine göre şekillendiği için, genel olarak toplumun gelirinde artış olsa bile göreli olarak yoksul konumda olan bireylerin durumunda bir değişiklik olmayabilir. Bu durumda, gelir seviyesi yükselse de bu bireyler, toplumun geneline göre yoksulluk içinde kalmaya devam edebilirler. Mutlak yoksulluk kavramı, bir toplumda hiç kimsenin yoksul olmayabileceği düşüncesine dayanırken, gelir dağılımını temel alan göreli yoksulluk kavramıyla her zaman toplum içinde yoksul bir kesim olacağı öngörülür (Bildirici, 2011:7).

İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk kavramı, ilk olarak BM Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1997'de yayımladığı İnsani Gelişme Raporu'nda tanımlanmıştır. UNDP, insani yoksulluğun gelir yoksulluğu ile ilişkili olmasına rağmen ondan farklı olduğunu vurgulamaktadır. Gelir yoksulluğuyla ilgili ölçümler sadece mutlak gelire odaklanırken, insani yoksulluk kavramı; okuryazarlık, yetersiz beslenme, anne-çocuk sağlığının eksikliği gibi temel hizmetlerin eksikliği olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2018:5).

1997 İnsani Gelişme Raporu'nda, insani yoksulluğun boyutlarını ölçmek amacıyla "İnsani Yoksulluk Endeksi"ni (Human Poverty Index - HPI-I) geliştiren UNDP, bu endeksi hesaplamak için gelişmekte olan ülkelerde üç ana kriteri temel almıştır:

a. Yaşam süresi: 40 yaşın altında olanların yaşam beklentisine göre nüfus yüzdesi.
b. Eğitim: Okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı/nüfusun yüzdesi.
c. Makul bir yaşam düzeyi için şu unsurlar dikkate alınır:
    - Sağlıklı içme suyuna erişimden yoksun nüfusun oranı,
    - Temel sağlık imkânlarına erişimden yoksun nüfusun oranı,
    - 5 yaşın altındaki çocukların yeterli beslenme kaynaklarına ulaşamayan oranı.

Gelişmiş ülkeler için hesaplanan İnsani Yoksulluk Endeksi'nde yer alan kriterler ise (HPI-II) aşağıdaki şekliyle ifade edilmektedirler:

a. Yaşam süresi: 60 yaşın altında yaşam süresi beklentisi olanların oranı.
b. Eğitim: OECD tarafından tanımlanmış olan fonksiyonel cahillik oranı.
c. Makul bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırı altında kalan birey oranı.
d. Sosyal dışlanma: Uzun dönemli işsizlik yaşayanların oranı (Kalkan, 2020:16)

Kronik Yoksulluk

Gelirin tamamı harcansa da, mutlak yoksulluk kriterinde temel alınan kalori miktarının sadece %80'inin karşılanabiliyor olması durumu "ultra yoksulluk" olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun beş yıldan daha uzun bir süre devam etmesi ve

olumsuz koşullarda bir iyileşme beklenmemesi ise "kronik yoksulluk" olarak kabul edilmektedir (Temiz, 2008:63).

Kronik yoksulluk, bireylerin yaşamlarının uzun bir süresince devam etmekte ve sıklıkla çocuklarına geçiş göstermektedir, yani nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu durum, kronik yoksulluğun geçici yoksulluktan ayrılmasını belirleyen temel bir özelliktir. Öte yandan, kronik yoksulluğun önemli bir diğer özelliği ise bireylerin bu döngüyü kırarak yoksulluktan kurtulma şanslarının çok düşük olması veya neredeyse hiç olmamasıdır (Kalkan, 2020:19).

Kronik yoksulluk, dünya genelinde farklı yaşam koşullarına sahip çeşitli toplumsal grupları etkileyen önemli bir sorundur. Bu durumdaki bireyler, iş bulsalar bile genellikle işlerinin güvencesiz, geçici ve düşük ücretli olma olasılığı yüksektir. Birçoğu genellikle uzak kırsal bölgelerde, şehrin kenar mahallelerinde veya sorunlu bölgelerde yaşarlar ve kronik hastalıklar veya zorluklarla karşılaşabilirler. Kronik yoksulluk, özellikle çocuklar, yaşlılar, sakat veya zayıf durumda olan bireyleri derinden etkileyebilir (Temiz, 2008:79).

Kronik yoksulluk, özellikle kırsal kesimde yüksek düzeyde çocukların çalıştırılmasına yol açabilen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun süreli ve yoğun yoksulluğun hüküm sürdüğü toplumlarda, yoksul çocukların yaşam şansları, düşük aile geliri, eşit fırsatlara erişememe ve ayrımcılığın karmaşık etkileşimiyle belirlenir. Bu faktörler bir araya gelerek çocuk yoksulluğunu tetikleyebilir. Dolayısıyla, çocuk yoksulluğu ile kronik yoksulluk birbirini besleyen iki sorun olarak görülebilir (Temiz, 2008:81).

Temel gereksinimlerin karşılanamadığı ailelerde çocuğun çalıştırılması, aile için hayati öneme sahip olan gelir kaynağı olarak görülmektedir. Zorunlu ihtiyaçlar, çocuğun uzun dönemli ve kesin getirisi olmayan eğitim ihtiyacının önüne geçmektedir. Yapılan araştırmalar da çocukların daha çok hane halkı gelirine katkı sağlamak amacıyla çalıştığını göstermektedir (Şişman ve Etçi, 2017:178).

Yoksulluk çocukların en iyi şekilde yaşamalarına engel olan unsurların başında yer almaktadır. Çocukların yoksulluk durumlarının belirlenmesinde ise

ebeveynlerin istihdam olanakları önemli rol oynamaktadır. Çünkü hane halkı geliri çocukların yetişkinlik dönemlerindeki gelirlerini dahi etkileyebilmektedir. Çocukların yaşadıkları sosyal ve ekonomik yoksunluk çocuklar üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Psikolojik sorunlar, sosyal dışlanma, zorunlu eğitim sürecini tamamlayamama, sağlıksız çevre koşulları, teknolojik ürünlere yok denecek kadar az erişim çocuk yoksulluğunun çocuklar üzerinde bıraktıkları olumsuz etkiler arasında yer almaktadır (Kalaycı, vd., 2023:208).

Yoksul ailelerde büyüyen çocuklar, daha avantajlı ailelerden gelen çocuklara göre birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu çocuklar, genellikle birden fazla aile geçişini deneyimleme eğilimindedir, sıkça taşınmakta ve okul değiştirmek durumunda kalmaktadırlar. Devam ettikleri okulların daha az finanse edilmiş ve yaşadıkları mahallelerin daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Bu çocukların ebeveynleri çocuklarının eğitimine daha az yatırım yapmak zorunda kalmaktadır. Günlük ihtiyaçları karşılamak için yoksulluk içinde yaşamanın stresi aynı zamanda ebeveynlik yeteneklerini olumsuz etkileyebilmektedir (Wagmiller vd, 2009:1-2).

Yoksulluk sebebiyle, eğitim almak yerine çalışmaya yönlendirilen çocuklar, eğitim sayesinde elde edebilecekleri bilgi ve birikim imkânlarından da mahrum kalmakta ve bu sebeple ileride yüksek gelir getiren işlerde çalışma şanslarını, gelecekleri için de kaybetmektedir. Bu durumun, yoksulluğun bir sonraki nesle miras kalmasına sebep olan bir kısır döngü haline gelmesine sebep olduğu görülmektedir (Tunçcan, 2000:245).

Gordon vd.'nin çalışmalarında ortaya konan verilere dayanarak, dünya nüfusunun büyük bir kısmının temel insan ihtiyaçlarında ciddi bir eksiklik yaşadığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, dünya çocuklarının %30'unun mutlak yoksulluk içinde olduğu belirtilmektedir. Ancak, bu çalışmada yüksek gelirli ülkelerde mutlak çocuk yoksulluğunun olmadığı varsayılmıştır.Bu varsayım, Dünya Bankası tarafından kullanılan mevcut tek boyutlu ölçümlerin (günlük bir dolar eşiği gibi) dünya yoksulluğunun gerçek boyutunu muhtemelen küçümseyebileceğini göstermektedir. Yani, mevcut ölçütlerin, özellikle yüksek gelirli ülkelerdeki durumu tam olarak yansıtamayabileceği ifade edilmektedir (Gordon vd, 2005:25).

Gordon vd.'nin çalışmasına göre, dünya genelindeki mutlak çocuk yoksulluğunun ölçeği ve çok boyutlu yapısı dikkate alındığında, bu sorunun hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından daha yüksek bir öncelikle ele alınmadığı sürece, yoksulluğun hızla ortadan kaldırılmasının zor göründüğü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, çocuk yoksulluğuyla mücadelede daha etkili politikaların ve önlemlerin hayata geçirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Gordon vd, 2005:25).

Şekil 1: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların milli gelir grubuna göre yüzdesi

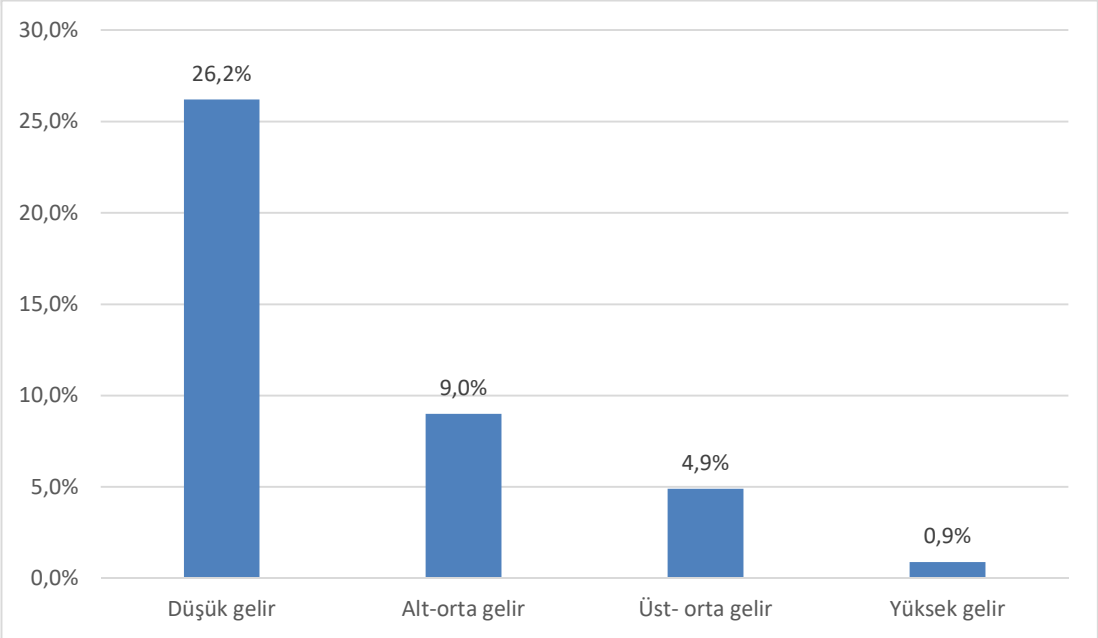

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun 2021 yılında yayınladığı 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol raporunda, çocuk emeğinin milli gelir seviyelerine göre dağılımı da yer almaktadır. Söz konusu rapora göre; düşük gelir düzeyindeki ülkelerde çalıştırılan çocuk oranı %26,2 olarak hesaplanmaktadır. Alt-orta gelir düzeyindeki ülkelerde ise bu oranın %9 olduğu, üst-orta ve yüksek gelir düzeylerine sahip ülkelerde ise çalıştırılan çocuk oranının %4,9 olduğu görülmektedir. Hesaplamalarda Dünya

Bankası Atlas yöntemi kullanıldığı ifade edilmiş olup 2020 yılında düşük gelirli ülkelerde kişi başı GSMH $1,045 veya daha düşük; alt-orta gelirli ülkelerde $1,046 ve $4,125 arasında; üst-orta gelirli ülkelerde $4,126 ve $12,735 arasında ve yüksek gelirli ülkelerde $12,736 veya daha yüksek olacak şekilde hesaplama yapıldığı belirtilmektedir (Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021: 51)

Buna rağmen çalıştırılan çocukların sayısı göz önüne alındığı zaman yarısının orta gelirli ülkelerde olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların milli gelir grubuna göre sayısı ve yüzdesi.

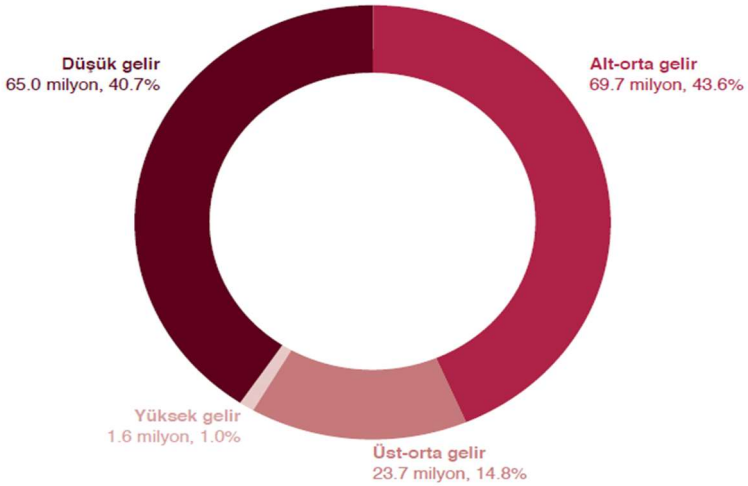

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol raporunda çocukların çalıştırılması ve milli gelir arasında iki yönlü bağlantının olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre çocukların çalıştırılmasının yüksek düzeyde olduğu ülkelerde vasıfsız işlere ödenen ücretler düşmekte ve bu durum beceri gerektiren teknolojilerin kullanımının azalmasına neden olmakta ve bunun sonucunda mevcut gelirlerin artması engellenmektedir. Bu durum aynı zamanda çocukların eğitimine ve bedensel

gelişimine zarar vererek, yetişkin işgücünün verimliliğini azaltmaktadır. Çocukların çalıştırılmasının sadece düşük gelirli ülkelerde değil, aynı zamanda orta gelirli ülkelerde de ciddi bir sorun olduğu görülmektedir. Daha fazla milli servet, çocukların çalıştırılma oranlarının düşük olması anlamına gelmemektedir. Önemli olan ekonomik büyümenin herkesi kapsayacak şekilde gerçekleşmesi ve bu büyümeden kaynaklanan ek yan hakların adil bir şekilde dağıtılmasıdır (Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021: 50).

1.5.2. İşsizlik

İşsizlik kavramı, emek faktörünün etkin bir şekilde üretime katılmamasını ifade etmekte olup genel olarak, çalışma arzusuna ve gücüne sahip olan ve mevcut ücretle çalışmaya istekli olduğu halde iş bulamayan işgücünün varlığı olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Karaman 2001: 308).

Tüik'e göre referans döneminde istihdamda olmayan bireylerden, son dört hafta içinde aktif olarak iş aramak için en az bir iş arama kanalını kullanan ve iki hafta içinde işe başlayabilecek durumda olan tüm çalışma çağındaki bireyler işsiz nüfusa dahil edilmektedir. Bunun yanı sıra, üç ay içinde iş bulmuş veya kendi işini kurmuş fakat işe başlama veya işbaşı yapma aşamasında çeşitli eksiklikleri tamamlamak için bekleyenler de işsiz nüfusun bir parçası olarak kabul edilmektedir (TÜİK, 2022: 9).

İşsizlik, ekonomik bir olgu olarak kabul edilmekte ve diğer ekonomik durumlar gibi normal bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ancak, özellikle sanayi devrimiyle yaygınlaşan kapitalist ekonomi sürecinde, işsizliğin birey ve toplum açısından yarattığı olumsuz etkilerin ne kadar ağırlıklı olduğunu görmek mümkündür (Yüksel, 2005: 256).

İşsizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve toplumsal sorunlarının önde gelen sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık gösterebilen işsizlik sorunu, gelişmiş ülkelerde genellikle talep eksikliğiyle ilişkilendirilirken, gelişmekte olan ülkelerde ise

yeterli istihdam alanlarının oluşturulamaması ile ilişkilendirilmektedir (Erol vd., 2017: 116).

İşsizlik, yalnızca bireylerin kişisel yaşamlarına olumsuz etkilerle sınırlı bir sorun değildir. Başka bir deyişle, sadece işten çıkarılan ya da iş bulamayan bireylerin bireysel meselesi değildir. İşsizlik, önemli ekonomik maliyetlere yol açan ve sosyal açıdan çeşitli olumsuz etkilere sahip, büyük bir makroekonomik sorundur (Yalçın, 2014:1).

İşsizliğin, yoksulluk sorunu ile doğrudan ilişkili olduğu, yoksulluğu tetiklediği gibi yoksulluk sorununun sonucu olarak da karşımıza çıktığı görülmektedir (Yiğit vd., 2018:89).

İşsizlik doğrudan çocuk emeğini etkilemekle kalmamakta, işsizliğin aynı zamanda dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Özellikle gelişmemiş ülkelerde işsizlik, çalışma hayatına dair mevcut yasaların etkisiz hale gelmesine ve işçi örgütlenmesinin engellenmesine neden olmaktadır. Bu durum, işgücü piyasasında çocukların yedek işgücü olarak görülmesine ve çalıştırılmalarına zemin hazırlamaktadır. Yasaların etkisizliği ve işçi örgütlenmesinin zayıflığı, çocukların yaşamlarını olumsuz etkileyerek çocuk emeğini teşvik etmektedir. Ayrıca, işsizlik nedeniyle göç etmek zorunda kalan aileler, yeni yerleştikleri bölgelerde ekonomik zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Bu da çocukları için geçim sağlama baskısı yaratmakta ve sonuç olarak çocukların çalıştırılmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, işsizlik sadece çocuk emeğini doğrudan etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda sosyal ve ekonomik faktörlerle birleşerek çocuk emeğinin yayılmasına ve derinleşmesine yol açmaktadır (Urhan, 1996: 49).

Ailenin düzenli iş ve gelirden yoksun olması, geçinebilmek adına tüm imkânların kullanılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Yapılan araştırmalar, ailelerinde bir ya da daha fazla işsiz fert bulunan çocukların işgücü piyasasına katılımının arttırdığını göstermektedir (Tunçcan, 2000:245).

Özetle, çocuk emeği, işsizliği beraberinde getirmekte; işsizlik ise yoksulluğa yol açmakta ve yoksulluk da çocuk emeğini tekrar ortaya çıkarmaktadır. Bu kısır

döngü, toplu bir mücadele olmaması durumunda sürekli devam etmektedir (Çöpoğlu, 2018b: 683).

1.5.3. Nüfus Artışı ve Göç

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim seviyesinin düşük olması ve gelir düzeyinin yetersiz olması, evliliklerin de erken yaşlarda gerçekleşmesi ve doğurganlık oranlarının yüksek olmasına sebep olmaktadır. Hızlı nüfus artışının yaşandığı bu ülkelerde, çocuklar ailedeki maddi sıkıntıları azaltmak için çok küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatına dahil olmaktadır (Şıhaliyev, 2020:85).

Nüfusta meydana gelen hızlı artış, plansız kentleşme, kent işsizliği ve gelir dağılımı gibi sorunlara sebep olmaktadır. Hanehalkı kazancındaki ani azalışlar ise çocukları da içine alarak, ailenin tamamını çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Ancak, çocuklar gelir getirme aracı olarak kullanıldıkça, aileler daha fazla çocuk sahibi olma eğilimine girmekte ve bu durum nüfus planlamasını olumsuz etkilemektedir. Bu durumun ana sebebi, çocuklara yüklenen değerlerin, sahip olunacak çocuk sayısını belirlemesidir. Bu değerler genellikle "çocuğun psikolojik değeri" ve "faydacı/ekonomik değer" olarak iki kategoriye ayrılır. İlk kategori, çocuk sahibi olmanın aileye kazandırdığı sevgi ve manevi hazzı temsil ederken, ikinci kategori çocuğun üretim ve sosyal güvenlik aracı olma yönünü vurgulamaktadır (Bulut, 1997:58).

Hızlı nüfus artışına sebep olan etkenlerden biri de göç hareketleridir. Dünya tarihi boyunca var olan göç olgusu, günümüzde oldukça yoğun ve hızlı bir şekilde devam etmektedir. Özellikle büyük kitlesel göçlerin ana nedeni iç savaşlar olmaktadır. Bireyler, savaş ortamındaki ölüm ve yaralanma risklerinden kaçmak amacıyla kendi coğrafyalarını terk ederek farklı bölgelere göç etmektedirler. Bu göçlerle birlikte ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk ve farklı istihdam biçimleri gibi sosyo-ekonomik sorunlar, göç etmiş bireylerin hayatlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Harunoğulları, 2016: 29-30).

Göç etmiş, kalabalık ailelerde, zaten düşük olan aile geliri zaman içinde giderek yetersiz hale gelmektedir. Bu durum, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak için bile çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Bu çalışma sorumluluğu zamanla, ailenin geçimini sağlama noktasına kadar ilerleyebilmektedir. Yapılan birçok araştırma, çocukların çoğunluğunun aile ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla çalıştığını ortaya koymaktadır. Bu sebeplerin doğal bir sonucu olarak, çocuklar eğitimlerini terk etmek zorunda kalmaktadır (Kumaş,1993:104).

Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren uluslararası göç sürecinde hem hedef ülke hem de transit ülke olarak öne çıkmıştır. Özellikle Suriye'deki olaylar nedeniyle, Türkiye kitlesel bir mülteci akınına maruz kalmıştır. Bu göçle birlikte, Suriyeli çocuklar da Türkiye'ye gelmiş ve emek piyasasına katılmışlardır. Suriyelilerin aile içindeki ekonomik zorlukları ve istihdam piyasasına erişimde karşılaştıkları engeller, mülteci çocuklarının çalıştırılmasını "ekonomik zorluklarla başa çıkmanın en yaygın yolu" haline getirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların emeği, günümüz emek piyasasının en yeni ve savunmasız hallerinden birini oluşturmaktadır (Gül, Türkmen ve Nizam, 2019:919).

1.5.4. Eğitim Düzeyi

Bireyin, zihinsel ve duygusal kapasitesini arttırmasında, çevresiyle olan etkileşimini güçlendirerek, bilgi, beceri ve uzmanlık kazanmasında eğitim oldukça önemli bir süreçtir. Okul çağındaki çocukların zaman ve enerjilerini eğitime harcamak, onları daha üretken kılmanın yanı sıra, bir ülkenin ekonomik gelişmişliğini artırıcı bir faktördür. Bu süreç yerine, çocukların emek piyasalarında erken yaşlarda çalıştırılmaları, ülkenin ekonomik açıdan geri kalmışlık göstergeleri arasında yer almaktadır (Tunçcan, 2000; 247).

Çocuk emeğinin önemli bir kısmını eğitimden kendi istekleriyle ya da zorunlu olarak uzak kalan bireylerden oluşmaktadır. Tunçcan'ın araştırmasında, Türkiye genelinde çocukların eğitim hayatından koparılmasına sebep olan etkenler incelendiğinde, 6-14 yaş aralığındaki çocukların %15 inin okul masraflarının yüksek bulunması, %14 ünün aile ekonomisine katkıda bulunma mecburiyeti, %11 inin

ailesinin izin vermemesi, %9 unun ev işlerinde çalışması, % 4 ünün uygun okul bulamaması, %20 sinin okula ilgi duymaması ve %20 sinin diğer nedenlerle eğitim hayatından koparıldığı anlaşılmaktadır (Tunçcan, 2000; 247).

Çocuğun eğitim hayatından koparılması, çocuk emeğinin doğrudan bir nedeni iken, eğitimsizliğin yarattığı yoksulluk dolaylı olarak da gelecekteki çocuk emeği sorununun önünü açmaktadır.

Efe ve Uluoğlu, zorunlu eğitim çağının yüksek tutulduğu ülkelerde çocuk emeği sorununun önemli oranda azaldığını ifade etmektedir. Eğitimden yoksun kalma ve eğitim kalitesinin düşüklüğü ise çocuk emeğinin istismarını arttırmaktadır. Bu sebeple eğitime ayrılan payın arttırılması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir (Efe ve Uluoğlu, 2015).

Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun 2021 yılında yayınladığı 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol Raporunda dünya genelinde tüm çalıştırılan çocukların üçte birinden fazlasının okula gidemediği ifade edilmektedir. Rapor tehlikeli işlerde çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların okula devam etme olasılığının daha da düşük olduğunu belirtmektedir.

Şekil 3: Çalıştırılan ve okula gitmeyen 5 ila 17 yaşındaki çocukların yaşa göre yüzdesi.

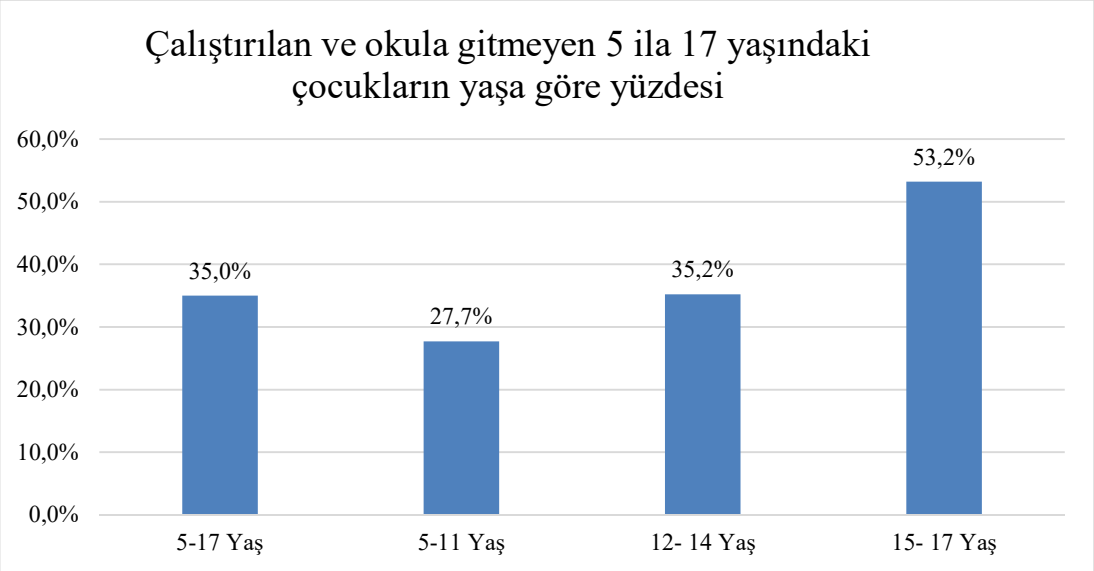

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

Rapora göre, çalıştırılan 5 ila 11 yaş grubundaki çocukların neredeyse yüzde 28'i, 12 ila 14 yaş grubundaki çalıştırılan çocukların ise yüzde 35'i okula gitmemektedir. Çalıştırılan çocukların harcadıkları zaman ve enerji okula devam etmelerini ve başarı elde etmek için gerekli şartları sağlamalarını engellemektedir. Okulu ve çalışmayı bir arada sürdürmeye çalışan çocuklar genellikle akademik başarılarında akranlarına kıyasla geri kalma eğiliminde olmaktadır ve bu durum da okulu erken yaşta bırakma olasılıklarını arttırmaktadır (ILO, 2021:50).

1.5.5. Salgın ve Doğal Afetler

UÇÖ ve UNICEF'in hazırlamış olduğu "Covid-19 ve Çocuk Emeği Raporu" dünyada yaşanan ve içinde bulunduğumuz salgının barındırdığı risklerin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Söz konusu salgının getirdiği risklerin, çocuk emeği sorununa karşı son yirmi yıldır verilen mücadelede elde edilen kazanımları tersine çevirebilecek boyutlarda olduğu ifade edilmektedir. Krizin bütün etkileri ve süresi henüz belirsiz olmasına rağmen, bazı olumsuz sonuçlar şimdiden görülmektedir. Söz konusu raporda salgının çocuk emeğine etkilerinin gündem başlıkları şu şekilde ele alınmaktadır;

Salgın nedeniyle yaşam standartlarında gözlenen düşüşler,

Salgın sürecinde istihdamda yaşanan olumsuz gelişmeler,

Ekonomik belirsizlikle birlikte kayıtdışı ekonomi faaliyetlerindeki artış,

Salgının etkisiyle azalan yurtdışına yapılan havaleler ve göç sorunu,

Gelecekte olası bir kredi krizinin işaretleri,

Salgın sebebiyle ticaretin daralması ve doğrudan yabancı yatırımlardaki azalma,

Salgın nedeniyle okulların kapatılması ve eğitimde yaşanan aksaklıklar,

Sağlık sektöründe yaşanan sorunların ve şokların artması,

Salgının etkisiyle artan baskılar sonucu kamu bütçeleri ve uluslararası yardım akışları üzerinde oluşan zorluklar.

Yayınlanan raporda, aşırı yoksulluk içindeki kişi sayısının 2018 yılına kıyasla 420 milyon kişiye kadar artabileceği öngörülmektedir. Yoksulluğun çocuk emeği üzerinde yarattığı baskı daha önce de belirtildiği gibi ciddi boyutlarda olabilmektedir. Hane halkı sağ kalabilmek için tüm yolları kullanmaktadır ve çocuk emeği de bu yollardan biri olarak görülmektedir. Yoksulluktaki %1 puan artışın çocuk emeğinde en az %0,7 puan artışa sebep olduğu belirtilmektedir (ILO ve UNICEF, 2020).

Salgınla beraber istihdamın kötüye gitmesinin, ücretlerin düşmesine sebep olduğu, düşük ücretlerin ise çocuk emeği sorununu arttırdığı bilinmektedir. Çocuklar, yetişkinlere göre çok daha düşük ücretlerle ve kırılgan koşullarda çalışmak zorunda bırakılmaktadır. İşletmelerin ise giderlerini azaltmak ve kazançlarını arttırmak için kasıtlı olarak çocuk emeğini tercih etmeleri çocuk emeği sorununu daha da derinleştirmektedir (ILO ve UNICEF, 2020).

UÇÖ ve UNICEF, salgının çocuk emeği sorununu arttıran bir başka etkisinin de okulların kapatılması olduğunu ifade etmektedir. Dünya genelinde salgının yayılımını azaltmak için eğitim kurumlarının geçici olarak kapatılmasının, yaklaşık 1,6 milyar öğrenciyi etkilediği bilinmektedir. Okulların kapanmasının çocuk emeğini arttırdığına dair kanıtların giderek arttığı belirtilmekte olup, Malavi'de okulların kapanmasını fırsat bilen ailelerin çocuklarını meyve sebze satmaya gönderdikleri rapor edilmektedir. Bununla birlikte asgari yasal çalışma yaşının altında olan çocukların da çocuk emeğinin en kötü biçimlerine sürüklenme tehlikesi altında kaldığı ifade edilmektedir (ILO ve UNICEF, 2020).

Sağlık alanı, içinde bulunduğumuz salgın döneminin en çok etkilediği alanların başında gelmektedir. Vaka sayılarında görülen artış, ülkelerin sağlık sistemlerinde aksamalara neden olmakta ve ölüm sayılarının da giderek yükselmesine

sebep olmaktadır. Covid-19'dan dolayı bir veya her iki ebeveynini kaybetmiş çocukların sayısındaki artış, aile bakımından yoksun kalan çocukları, sömürü ortamına karşı kırılgan hale getirmektedir. Yapılan araştırmalar, yetişkin hane üyelerinin hastalanması ya da ölmesi durumunda, çocukların işi devralabildiğini, hatta geleneksel toplumlarda babanın ölümünün, çocukların ağır şartlarda çalışmak zorunda kalmasına sebep olabildiğini belirtilmektedir. Kimi ülkelerde ise, çocukların Covid-19'dan etkilenmediği düşünüldüğü için, çocuklar yetişkinler yerine çalıştırılmaktadır (ILO ve UNICEF, 2020).

1.5.6. Çocuk Emeğine Olan Talep

Çocuk haklarının yeterince korunamadığı, bu konudaki yasal düzenlemelerin yetersiz olduğu ve denetimlerin yapılamadığı ülkelerde başta olmak üzere, rekabet avantajını işgücü üzerinden sağlayan işletmeler, düşük ücretlere çalışan ve haklarını koruyamayan çocukları çalıştırmayı tercih etmektedir (Efe ve Uluoğlu, 2015).

Küreselleşen piyasaların yarattığı rekabet ortamı, üstünlüğü ele geçirebilmek adına çocukları çok büyük bir sömürü düzeninin içine itmektedir. UNİCEF, en çok sömürülen çocukların ihracata dayalı sanayi sektöründe, rekabet üstünlüğü sağlamak için çalıştırılan çocuklar olduğunu ifade etmektedir (UNICEF:1998:21).

Derrien (1994: 100), çocuk emeğinin işverenler açısından özel bir işgücü olmasını şu nedenlere dayandırmıştır:

- Eğitim gerektirmeyen işler için niteliksiz işgücüdür.
- Yetişkin işçiye göre daha düşük maliyetlidir; ücret verilmeden de çalıştırılabilirler.
- Yasal bir statüleri olmadığından dolayı, örgütlenme yetenekleri sınırlıdır.
- Hukuksal sorunlara yol açmazlar ve işverenler için masraf oluşturmazlar.
- Uysal bir emek sağlarlar, bağımlıdırlar ve genellikle başkaldıramazlar.

- Esnek bir işgücüdür.
- Fiziksel özellikleri nedeniyle tekstil, el işleri gibi işlerde tercih edilebilirler.
- İşten kolaylıkla çıkarılabilirler (Derrien'den aktaran Gül ve Öztürk:2020: 139)

Çocuk emeği sorununun doğrudan ya da dolaylı birçok nedeni olduğu görülmektedir. Soruna arz yönünden neden olan en önemli faktörün yoksulluk olduğu anlaşılmaktadır. Toplumu yoksulluğa sürükleyen ekonomik krizler, salgınlar, eğitimsizlik, işsizlik gibi faktörlerin tamamı çocuk emeği sorununun artmasına sebep olmaktadır. Sorunun talep yönü ise, küreselleşmenin dayattığı rekabet ortamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk emeğinin ortadan kaldırılması adına bu güne kadar uluslararası birçok adım atıldığı ve atılmaya devam edildiği bilinmektedir. Ancak buna rağmen Dünya'da çocuk emeği sorunu ciddi boyutlarda devam etmektedir.

2.BÖLÜM

DÜNYA'DA ÇOCUK EMEĞİNDE MEVCUT DURUM

2.1. Dünyada Çocuk Emeği

Çocuk emeği, küresel bir insan hakları sorunu olup, çocukların çocukluklarını yaşama, iyi eğitim alma, güven içinde büyüme ve tehlikelerden korunma haklarını ellerinden almaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından yayınlanan ortak rapor, küresel ilerlemenin 20 yıldır ilk kez durduğunu göstermektedir. 2016'dan bu yana 5 ila 17 yaş arası çocukların çalıştırıldığı tehlikeli işlerdeki sayının 6,5 milyon artarak 79 milyona ulaştığı ve özellikle Sahra Altı Afrika'daki nüfus artışının, yoğun yoksulluk ve yetersiz sosyal koruma önlemlerinin son dört yılda 16,6 milyon çocuğun daha çocuk emeği riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olduğu belirtilmektedir (UNICEF and ILO, 2021;21)

Şekil 4: Çocuk emeği olarak çalıştırılan ve tehlikeli işlerde çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocuk sayısı.



Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

Ayrıca Yiğitbaş, bu sayıların sadece çalıştığı tespit edilen çocuklara ilişkin olduğunu, dış dünyadan tümüyle soyutlanmış şekilde evde çalıştırılan çocukların durumu ve bazı ülkelerin asgari yaş altında çalışan çocukları istatistiklere yansıtmaması durumunun göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmektedir (Yiğitbaş, 2020 : 207).

Şekil 5: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların yaşa göre yüzdelik dağılımı

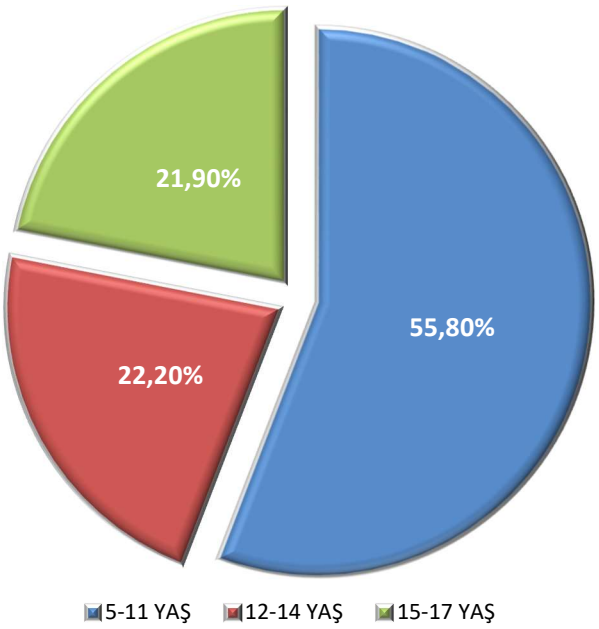

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

Rapor, dünya genelinde 5 ila 17 yaş aralığındaki çocuklar arasında çocuk emeğinin hala ciddi bir endişe kaynağı olduğunu açıkça göstermektedir. Toplam 160 milyon çalıştırılan çocuğun, 89,3 milyonunu 5 ila 11 yaş arasındaki küçük çocuklar, 35,6 milyonunu 12 ila 14 yaş arasındaki çocuklar ve 35 milyonunu ise 15 ila 17 yaş arasındaki çocuklar oluşturmaktadır. Bu da çalıştırılan çocukların %55.8'inin 5 ila 11 yaş arasında olduğunu göstermektedir (UNICEF and ILO, 2021;21).

Şekil 6: Çalıştırılan 5 ila 17 yaşındaki çocukların yaşa göre cinsiyet ve sektör dağılımı

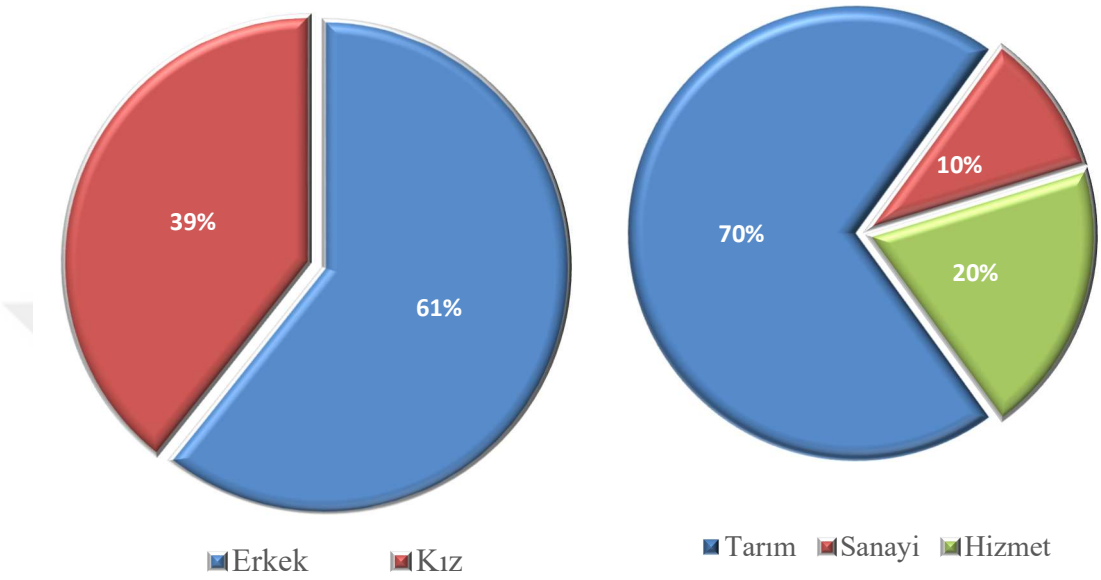

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

Rapor verilerine göre, çalıştırılan 160 milyon çocuğun %61'i erkek, %39'u ise kız çocuklarıdır. Ancak, bu veriler ev işlerini içermemektedir ve bu alandaki sorumluluk daha çok kız çocuklarına yüklenmektedir. Veriler ayrıca, tarım sektörünün %70 oranında çocukların en fazla çalıştırıldığı sektör olduğunu, buna %20 ile hizmet sektörünün ve %10 ile sanayi sektörünün eşlik ettiğini göstermektedir.

Tarım sektörü dünya genelinde en büyük paya sahip olmasına rağmen, çocuk emeği oranları bölgesel olarak önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Sahraaltı Afrika'da, çalıştırılan çocukların yüzde 80'i tarım sektöründe yer alırken, hizmet ve sanayi sektörlerindeki çocuk emeği oranı diğer bölgelerde daha yüksektir. Latin Amerika ve Karayipler ile Avrupa ve Kuzey Amerika'da ise sadece bu iki bölgedeki çocuk emeğinin toplam oranı tarım sektöründekini geçmektedir (UNICEF and ILO, 2021:37)

Şekil 7: 2020 Yılı İtibariyle Çocuk Emeği Bölgesel İstatistiği

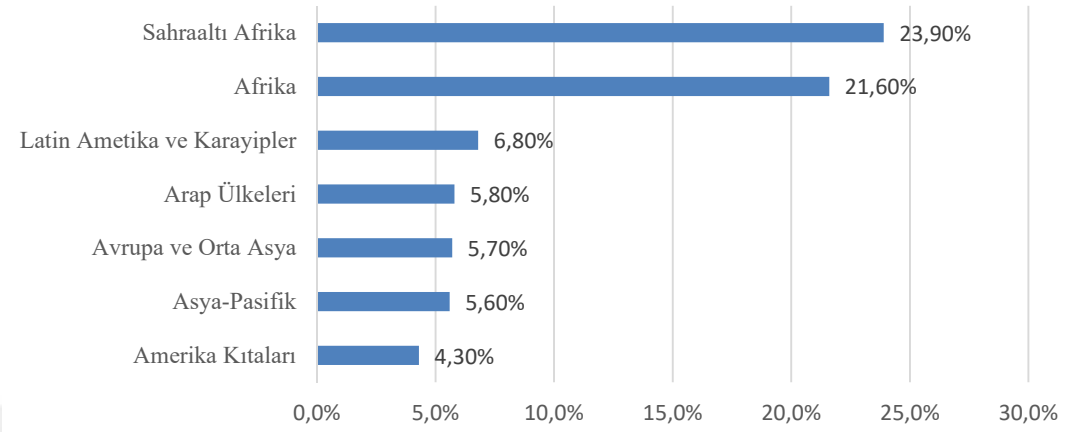

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

2020 yılı itibariyle çocuk emeğinin en yüksek olduğu bölgenin %23,9'la Sahraaltı Afrika olduğu görülmektedir. Bu durum, Afrika'da her dört çocuktan birinin yaşama, iyi eğitim alma, güven içinde büyüme ve tehlikelerden korunma haklarının ellerinden alındığını göstermektedir. Sahraaltı Afrika'yı en yüksek ikinci oran olan %21,6 ile Afrika izlemektedir.

Şekil 8: 2000-2020 Yılları Arasında Çocuk Emeği İstatistiği

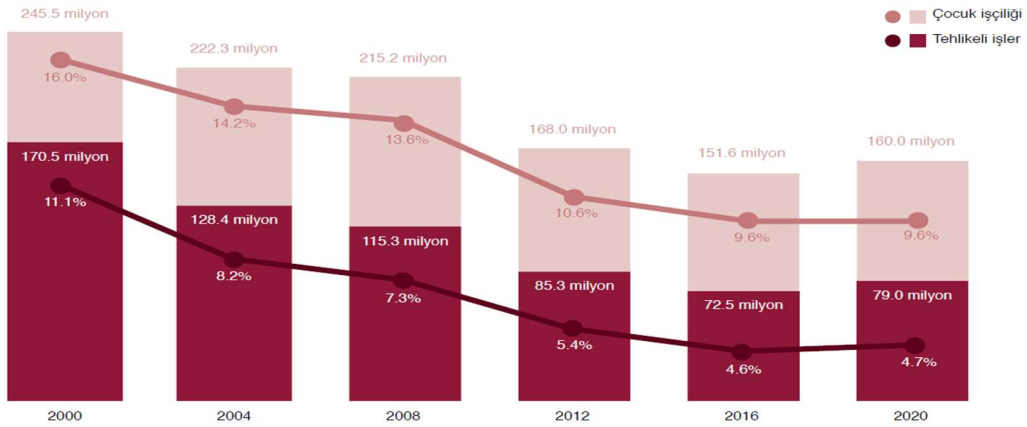

Kaynak: Uluslararası Çalışma Ofisi ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 2021. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf

2000 yılından 2016 yılına kadar geçen 16 yıllık süreçte, çocuk emeğinde 94 milyonluk bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Ancak son dört yılda, çocuk emeğinin azaltılması konusunda maalesef 2000 yılından beri ilk kez ilerleme kaydedilememiştir. Çalıştırılan çocuk sayısı yaklaşık 8 milyon artarak 160 milyona ulaşmışken, oranı değişmemiştir. Tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuklarda ise durum benzer: Çocuk emeğinin bu alandaki payı neredeyse değişmemiş ancak sayıları 6,5 milyon artarak 79 milyona çıkmıştır. UÇÖ, 2025 yılına kadar çocuk emeğinin tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması hedefi doğrultusunda çalışmalarına devam etmektedir. 1919 yılından beri, çocuk emeği sorununun sona ermesi için çalışmalar yürüten UÇÖ'nün özellikle 1999 tarihli ve 182 sayılı Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmesi söz konusu mücadelede önemli bir yer tutmaktadır (UNICEF and ILO, 2021).

182 sayılı sözleşme, UÇÖ'nün çocuk emeği ile ilgili diğer sözleşmelerini tamamlayıcı nitelikte olup, çocuk emeğinin en kötü biçimlerini tanımakta ve çocuk emeğinin en kötü biçimlerinin derhal ortadan kaldırılarak yasaklanmasını amaçlamaktadır (Kapar, 2019:2471). Bu sözleşmenin bir diğer önemli yanı ise, 4 Ağustos 2020 tarihi itibariyle, Tonga Krallığının da sözleşmeyi onaylamasıyla UÇÖ üyesi 187 ülkenin tamamının onayladığı ilk sözleşme olma özelliğine sahip olmasıdır. Sözleşmenin evrensel onaylamaya ulaşmış olması, çocuk emeğinin ortadan kaldırılması adına küresel ölçekli bir uzlaşının olduğuna işaret etmektedir.

182 sayılı sözleşmenin 3. maddesi çocuk emeğinin "en kötü biçimleri" ifadesini dört türe ayırarak tanımlamaktadır. Buna göre;

Kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimleri: çocukların satın alınması ve satılması, borç karşılığında veya bağımlı olarak çalıştırılması, ayrıca askeri çatışmalarda çocukların zorla veya zorunlu bir şekilde kullanılması gibi, zorla çalıştırma veya mecburi çalıştırmalar,

Fuhuş, pornografi ve pornografik gösteriler: Çocukların pornografik içeriklerin üretiminde veya cinsel gösterilerde kullanılması,

Gayrimeşru etkinlikler: Çocukların, özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen yasa dışı faaliyetlerde, örneğin uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti, tedariki veya sunumu gibi kullanılması,

Tehlikeli çalışma: Çocukların sağlığı, güvenliği veya ahlaki gelişimi açısından olumsuz etkileri olan işler olarak nitelendirilen, doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle zararlı olan işler (ILO, 1999: Madde 3).

UÇÖ'nün, 2017 yılında yayınladığı Modern Kölelikle İlgili Küresel Tahminler Raporuna göre, dünya üzerinde 40 milyondan fazla kişi modern kölelik koşullarında çalışmaktadır. Modern kölelik koşullarında çalışan insanların, 10 milyona yakınını ise çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocukların 4 milyon 286 bini zorla çalıştırılmakta ve 5 milyon 679 bini ise zorla evlendirilen çocuklardan oluşmaktadır (ILO, 2017).

Yapılan çalışmalar, Suriye'de bulunan silahlı terör gruplarının, çocukları silahlı çatışmalarda kullandığını tespit etmiştir. 2013-2018 yılları arasında, BM tarafından kayıt altına alınan 3 bin 377 çocuğun silahlı grup ve çatışmalara katıldığı belirtilmektedir. Belirlemelere göre çocukların 1.026'sının ise 15 yaşından küçük olduğu ifade edilmektedir (UNSC, 2018: 4).

Derhal önlenmesi ve yasaklanması gereken çocuk emeğinin en kötü biçimlerinden biri, "fuhuş, pornografi ve pornografik gösteriler" olarak vurgulanmaktadır. Bu en kötü çalışma biçimi, çocukların ekonomik amaçlarla cinsel sömürüye maruz kalmasını içermektedir. Bu tür çalışma biçiminin boyutları ülkeler arasında farklılık göstermekle birlikte, bu konuda yeterli veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu sömürüye maruz kalan çocuk sayısının yüz binlere ulaşabileceği tahmini hesaplamalarla ifade edilmektedir. UÇÖ, 2002 yılı tahminlerine göre, dünya genelinde 1 milyon 800 bin çocuğun cinsel sömürüye maruz kaldığı düşünülmektedir. Ancak, 2016 yılında yapılan daha güncel araştırmalarda, tahminlerin hala 1 milyondan fazla çocuğun cinsel sömürüye uğradığını gösterdiği ve gerçek sayının tahminin çok üzerinde olabileceği belirtilmektedir (IPEC, 2002: 26).

Gayrimeşru etkinlikler, çocuk emeğinin en kötü biçimlerinden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların özellikle uyuşturucu ticaretinde kullanılmasını içeren "gayrimeşru etkinlikler" gelişmiş ülkelerde de gelişmekte olan ülkeler kadar varlığını sürdürmektedir. Çok küçük yaşlardaki çocukların dahi çalıştırıldığı bu etkinlikler, Kolombiya ve Kamboçya gibi ülkelerde olduğu gibi ABD ve Rusya Federasyonu gibi ülkelerde de etkinliğini koruyarak dünya üzerinde 600 binden fazla çocuğun bu alanda sömürülmesine neden olmaktadır (Kapar, 2019:2481).

Çocukların, sağlıkları, güvenlikleri veya ahlaki gelişimleri için zararlı olan, onların ölmesine, yaralanmasına, hastalanmasına ya da engelli kalmasına neden olabilecek çalışma koşulları ve ortamı içeren işler tehlikeli çocuk emeği olarak kabul edilmektedir. UÇÖ'nün 2017 yılında yayınladığı raporda 152 milyon çocuğun yaklaşık 73 milyonunun tehlikeli işlerde çalıştığı belirtilmektedir. Ancak raporda ölüm oranları üzerine bir istatistik bulunmamaktadır. UÇÖ'nün 2011 yılında yayınladığı "Tehlikeli Çocuk Emeği El Kitabında" ise her yıl 22 bin çocuğun iş yerinde öldüğü belirtilmekle birlikte, çocukların karıştığı ölümcül olmayan ve işten kaynaklanan sağlık sorunları hakkında veri bulunmadığı belirtilmektedir (ILO, 2011: 23).

2.2. Çocuk Emeği Sorununa Yönelik Uluslararası Düzenlemeler

Uluslararası sosyal politika organlarının oluşturulmasının zorunlu hale gelmesi, endüstrileşmenin etkisiyle ortaya çıkan çalışma yaşamı sorunlarının evrensel çözümü ve uluslararası düzeyde çalışma standartlarının güvence altına alınması gerekliği ile ortaya çıkmıştır. Endüstri devrimiyle birlikte bazı ülkelerde, çalışma standartlarına uygun üretim yapılırken, bazılarında ise bu standartlara uymama eğilimi, uluslararası pazarlarda rekabet gücü açısından endişe yaratmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü kurulmuş ve uluslararası düzeyde çalışma standartlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi amaçlanmıştır (Cesur, 2006: 115).

Uluslararası toplumun, özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru çocukları ekonomik sömürüden korumanın önemini anlamaya başladığı söylenebilir. Bugüne kadar, çocukların istismar edici çalışma koşullarında çalıştırılmasını yasaklayan bir dizi uluslararası sözleşme ve düzenleme kabul edilmiştir. Özellikle Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün beyannameleri ve anlaşmaları incelendiğinde, çocuk emeğine karşı net bir uluslararası yasa olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Üye devletler, bu yasaları ulusal düzeyde hayata geçirerek bu kuralların uygulanmasını sağlamak için yaptırımlar uygulamaktadır. Bu sözleşmeler aynı zamanda, çocukları ekonomik sömürüden korumanın yanı sıra eğitim ve sağlık gibi diğer haklarla ilişkilendirme konusunda da katkıda bulunmaktadır. Fakat uluslararası yasaların sembolik önemi genellikle gerçek uygulamalarının önüne geçmekte, bu durum da çocuk emeğinin küresel bir sorun olarak varlığını sürdürmesine izin vermektedir. (Selby, 2008:169)

2.2.1. Milletler Cemiyeti / Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri

Günümüzde Birleşmiş Millletler'in temelini oluşturan Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 10 Ocak 1920 tarihinde İsviçre'nin Cenevre kentinde evrensel barışı sağlama amacıyla kurulmuştur. Başlangıçta, barış içinde, mutlu ve sağlıklı bir toplum yapısı oluşturma gerekliliği vurgulanarak, milletlerin uyması gereken yaşam standartları belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda, toplumun temelini oluşturan çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, çocukların her durumda özel bir şekilde ele alınması gerekliliği üzerine odaklanılarak, çocuk haklarına yönelik ilk uluslararası bildirge olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanmıştır (Bozkurt, 2021:53)

2.2.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

Milletler Cemiyeti tarafından 26 Eylül 1924'te kabul edilen bu bildirge, çocukların haklarını ve ihtiyaçlarını vurgulamak amacıyla oluşturulmuştur. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların doğal gelişimlerini desteklemek için gerekli

koşulların sağlanması, açlık, hastalık, istismar ve yalnızlık gibi her türlü tehdide karşı korunmaları, felaket durumlarında öncelikli yardımın çocuklara yönelik olması ve çocukların kardeşlik duyguları içinde yetiştirilmeleri gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bildirge, çocukların benliklerini tanımlamakta ve bu benliğin korunması için herkesin sorumluluklarını ortaya koymaktadır. Çocuklar, kendi haklarına saygı gösterilmesini ve bu hakların korunmasını beklerken, aynı zamanda toplumun ve devletin de bu hakları sağlama ve koruma yükümlülüğünü taşıdığını belirtmektedir (Şahin, 2009: 79).

2.2.1.2. Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

'Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme' , köleliğin, köle ticaretinin ve benzer kurum ve uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası çabaları yoğunlaştırılması amacıyla 7 Eylül 1956 tarihinde Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilmiştir (Allain, 2015: 533).

Sözleşme, 18 yaşından küçük bir çocuğun veya genç bir bireyin, biyolojik ebeveynlerinden biri ya da her ikisi veya vasisi tarafından, karşılık beklentisi olsun veya olmasın, sömürülmesi veya emeğinin sömürülmesi amacıyla başka bir kişiye teslim edilmesini yasaklamaktadır (UN, 1956).

2.2.1.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletler, 10 Aralık 1948'de kabul edilen 'İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni takiben çocukların haklarını korumak ve uluslararası düzeyde düzenlemeler yapmak amacıyla 'Sosyal Sorunlar Meclisi'ni oluşturmuştur. Bu meclisin kararıyla Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi yeniden düzenlenerek 20 Kasım 1959'da 'Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları

Bildirgesi' olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu bildirgede, ebeveynler, tüm bireyler, gönüllü kuruluşlar, yerel yönetimler ve ulusal hükümetler, belirtilen hakları tanımaya, gerekli önlemleri almaya ve bu haklara saygı göstermeye çağrılmaktadır (Şıhaliyev, 2020: 41).

2.2.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Çocuk Hakları Bildirisi'ndeki temel ilkeleri detaylandırarak 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. 2 Eylül 1990'da yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, insan hakları açısından devrim niteliğinde kabul edilebilecek bir sözleşmedir. 19. yüzyıldan itibaren çocuk işgücünün sınırlanması, temel eğitimin sağlanması, aşırı ihmal ve istismar durumlarında çocuklar ve ebeveynler için mali destek sağlanması gibi önlemler alınmıştır. Bu sözleşme ile çocuklar, hak sahibi bireyler olarak yetişkinlerle eşit tutulmuş ve ebeveynlerin hakları ve sorumlulukları tanımlanmıştır (Özkaraca vd., 2014:359).

Dünya genelinde neredeyse tüm ülkeler, 1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi (ÇHS) kabul etmiş ve uygulamayı taahhüt etmiştir. Bu sözleşme, sadece çocukları değil, sivil, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hakları da içeren uluslararası insan haklarını kapsayan ilk belgedir. Sözleşme'nin dört temel ilkesi vardır ve bu ilkeler, tüm hakların yerine getirilmesi için esastır:

Ayrımcılık yapmama ilkesi: ÇHS, din, ırk, yetenek, düşünce, söylem veya kültür ayrımı gözetmeksizin tüm çocukların haklarını kapsar.

Çocuğun üstün yararı ilkesi: Herhangi bir karar veya işlem, her zaman çocukların üstün yararını gözetmelidir.

Çocuğun varlığını ve gelişimini sürdürmesini sağlama ilkesi: Her çocuğun yaşama hakkı vardır ve gelişimlerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli olanaklar sağlanmalıdır. Bu, karar verme yetkisine sahip olan bireylerin sorumluluğundadır.

Katılım ilkesi: Çocuklar, kendi yaşamları konusunda uzmanlardır ve kendilerini etkileyen kararlarda danışılmaları gerekmektedir. Her çocuğun düşüncesini ifade etme hakkı vardır ve haklarının nasıl korunacağına dair değerli bilgiler verebilirler (UNICEF, 2004)

2.2.1.5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Hedef 8.7

25 Eylül 2015 tarihinde New York'ta gerçekleşen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde bir araya gelen ülke liderleri, dünya genelinde yoksulluğun tüm yönlerini ortadan kaldırmayı ve küresel refahı güvence altına almayı hedefleyen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için belirlenen 169 hedefi kabul etmişlerdir (BM Türkiye).

Şekil 9: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları





Kaynak: Birleşmiş Milletler Türkiye, https://turkiye.un.org/tr/sdgs

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından sekizincisi insana yakışır iş ve ekonomik büyüme başlığı altında on hedefe sahiptir. 8.7 numaralı hedef, devletlere 2030'a kadar zorla çalışmayı ortadan kaldırmak, modern köleliği sona erdirmek ve insan kaçakçılığını sona erdirmek için derhal etkili önlemler almalarını, çocuk emeğinin en kötü biçimlerini yasaklamalarını ve ortadan kaldırmalarını, 2025'e kadar çocuk emeğinin tüm biçimlerini sona erdirmelerini talep etmektedir (Alliance 8.7).

2.2.2. Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler'in uzman kuruluşlarından biri olarak 1919 yılında kurularak çalışma hayatındaki hakların korunması, insan onuruna yakışır iş fırsatlarının artırılması, sosyal korumanın geliştirilmesi ve işle ilgili konularda diyalogun güçlendirilmesi amacıyla faaliyet göstermektedir (ILO,2015).

Uluslararası sosyal politikaların oluşturulması sürecinde, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) kural koyma etkinliği açısından önemli role sahiptir. Uluslararası Çalışma Örgütü anayasasınca, uluslararası çalışma normlarını kabul etme görevi Uluslararası Çalışma Konferansı'na aittir. UÇÖ, aciliyeti ve olgunluğu göz önünde bulundurarak çözüm bulunması gereken sorunlar için ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişlik düzeyleri farklı olan ülkelerin onaylayabileceği, açık ve genel

normlardan oluşan evrensel belgeleri kabul etmektedir. Bu belgeler sözleşme ve tavsiye biçiminde hazırlanmakta olup sözleşmeler üye devletler tarafından onaylandıklarında yasal bir geçerlilik kazanmaktadır. Tavsiye kararları ise henüz sözleşme biçiminde onaylanacak olgunluğa erişmemiş konularda hazırlanan ve tamamlayıcı bir işleve sahip olarak kabul edilen belgelerdir. Bu tavsiye kararları, sözleşmenin uygulanmasında üye ülkelere daha geniş ve ayrıntılı rehberlik sağlamaktadır (Erdut, 2002: 52). Uluslararası Çalışma Örgütüne ait sözleşme ve tavsiye kararlarlar aşağıda kronolojik olarak sıralanmaktadır (NORMLEX, 2023).

C005 - Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi, 1919 (No. 5)

C006 - Gençlerin Gece Çalışması (Sanayi) Sözleşmesi, 1919 (No. 6)

C007 - Asgari Yaş (Deniz) Sözleşmesi, 1920 (No. 7)

C010 - Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesi, 1921 (No. 10)

C015 - Asgari Yaş (Düzelticiler ve Stoklayıcılar) Sözleşmesi, 1921 (No. 15) (Yürürlükten kaldırıldı)

R014 - Çocuk ve Gençlerin Gece Çalışması (Tarım) Tavsiye Kararı, 1921 (No. 14)

R041 - Asgari Yaş (Endüstriyel Olmayan İstihdam) Tavsiye Kararı, 1932 (No. 41)

C033 - Asgari Yaş (Endüstriyel Olmayan İstihdam) Sözleşmesi, 1932 (No. 33)

C059 - Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi (Revize), 1937 (No. 59)

R052 - Asgari Yaş (Aile İşletmeleri) Tavsiye Kararı, 1937 (No. 52)

C060 - Asgari Yaş (Endüstriyel Olmayan İstihdam) Sözleşmesi (Revize), 1937 (No. 60) (Geri çekildi)

C077 - Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Sanayi) Sözleşmesi, 1946 (No. 77)

C078 - Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Endüstriyel Olmayan Meslekler) Sözleşmesi, 1946 (No. 78)

R079 - Gençlerin Tıbbi Muayene Önerisi, 1946 (No. 79)

R080 - Gençlerin Gece Çalışması (Endüstriyel Olmayan Meslekler) Tavsiye Kararı, 1946 (No. 80)

C090 - Gençlerin Gece Çalışması (Sanayi) Sözleşmesi (Revize), 1948 (No. 90)

R096 - Minimum Yaş (Kömür Madenleri) Tavsiyesi, 1953 (No. 96) (Geri çekildi)

C123 - Asgari Yaş (Yeraltı Çalışması) Sözleşmesi, 1965 (No. 123)

R124 - Asgari Yaş (Yeraltı Çalışması) Tavsiyesi, 1965 (No. 124)

C124 - Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Yeraltı Çalışmaları) Sözleşmesi, 1965 (No. 124)

R125 - Gençlerin İstihdam Koşulları (Yeraltı Çalışması) Tavsiye Kararı, 1965 (No. 125)

C138 - Asgari Yaş Sözleşmesi, 1973 (No. 138)

R146 - Minimum Yaş Tavsiyesi, 1973 (No. 146)

C182 - Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi, 1999 (No. 182)

R190 - Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimleri Tavsiye Kararı, 1999 (No. 190)

C197 - Gençlerin Eğitim ve Mesleki Eğitim İçin Yönlendirilmesi Sözleşmesi, 2000 (No. 197)

2.2.2.1. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

6 Haziran 1973'te yapılan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün genel konferansında, istihdama kabulde asgari yaşa ilişkin mevcut sözleşmelerin tüm ekonomik sektörlere uygulanabilirliği olmayan yapısının yerine geçecek ve çocukların çalıştırılmasını tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen genel bir belgenin zamanının

geldiğine karar verilerek, 138 numaralı Sözleşme kabul edilmiştir. Böylece Uluslararası Çalışma Örgütünün önceden kabul etmiş olduğu, asgari çalışma yaşının tespiti açısından belirli ve sınırlı sayıdaki sektörlere göre ayrım gösteren sözleşmeler yürürlükten kaldırılmıştır (Cesur, 2006:117).

138 sayılı Sözleşme, çocukların çalıştırılmasını etkin bir şekilde sonlandırmak için her üye ülkede ulusal politikalar geliştirilmesini hedeflemektedir. Çalışmaya kabul için belirlenen en düşük yaşın gençlerin fiziksel ve ruhsal olarak gelişmelerine olanak tanıyacak seviyeye yükseltilmesi amacıyla üç farklı yaş sınırı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda;

- Temel asgari yaş, zorunlu eğitimin tamamlandığı yaş olarak tanımlanmış olup bu yaş hiçbir koşulda 15 yaşın altında olmayacaktır.

- 13-15 yaş aralığındaki çocuklar sağlıklarına veya gelişimlerine zarar vermesi muhtemel olmayan, okula devam etmelerine, yetkili makam tarafından onaylanmış mesleki yönlendirme veya eğitim programlarına katılımlarına veya aldıkları eğitimden yararlanmalarına zarar vermeyecek hafif işlerde çalışabilecekleri öngörülmüştür.

- Gençlerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye atabilecek nitelikte veya şartlarda gerçekleştirilebilecek herhangi bir iş veya işe kabul için belirlenen minimum yaş 18'den az olamaz.

Ancak sözleşmede, ekonomik ve eğitimsel olarak yeterince gelişmemiş üye ülkeler için temel asgari yaş 14'e indirilirken, hafif işlerde çalışma yaş sınırı 12 olarak belirlenmiştir (Tokol, 2017:411).

146 Sayılı Çalışmaya Kabulde En Az Yaş Tavsiye Kararı ise, devletleri işe alımda asgari yaşı 16 yaşına yükseltmeye çağırmaktadır. Bu kararın yasal bir yaptırımı bulunmasa da 138 sayılı sözleşmeyi desteklemesi ve üye devletlere eylem çağrısında bulunması açısından önemli görülmektedir. 138 Numaralı Sözleşme ve bu Tavsiye Kararı, çocukların çalıştırılması konusunda en kapsamlı uluslararası araçlar ve beyanlar olarak kabul edilmektedir (UNICEF, 1998: 19).

2.2.2.2. Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi

Cenevre'de 1 Haziran 1999 tarihinde bir araya gelen Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı, çocuk emeğinin en kötü biçimlerinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için yeni önlemler almanın ve acil, kapsamlı bir eylemin gerekliliğini vurgulayarak 182 sayılı sözleşmeyi kabul etmiştir. Bu sözleşme, ücretsiz temel eğitimin önemini göz önünde bulundurarak ilgili çocukların bu tür işlerden uzaklaştırılması, rehabilite edilmeleri ve ailelerinin ihtiyaçlarına cevap verilirken sosyal entegrasyonlarının sağlanması gerekliliğine odaklanmaktadır. Ayrıca, sözleşme çocukların çalıştırılmasının genellikle yoksulluk tarafından tetiklendiğini ve uzun vadeli çözümün sürdürülebilir ekonomik büyüme aracılığıyla sosyal ilerlemeye, özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve eğitime olanak tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığını kabul etmektedir (ILO, 1999).

182 Sayılı Sözleşme, 19 Kasım 2000'de yürürlüğe girmesiyle çocukların suç işlemek için kullanılmasını engelleme gerekliliğini ilk defa uluslararası bir hukuki metinde vurgulayarak, bu tür eylemlerin sömürü ve istismar olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Sözleşme, genellikle işçilik konusuna odaklanan uluslararası sözleşmelerden farklı olarak suçla ilgili konulara odaklanarak nadir bir özellik taşımaktadır (Gallinetti, 2007 :106).

182 Sayılı Sözleşme çocuk emeğinin en kötü biçimlerini 3. Maddede sınıflandırmaktadır. Buna göre;

"(a) çocukların satışı ve ticareti, borç esareti ve serflik ve çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmak üzere zorla veya zorunlu olarak silah altına alınması da dâhil olmak üzere zorla veya mecburi çalıştırma gibi her türlü kölelik veya köleliğe benzer uygulamalar;

(b) çocuğun fuhuş, pornografi üretimi veya pornografik gösteriler amacıyla kullanılması, temin edilmesi veya sunulması;

(c) Çocuğun, özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda tanımlandığı şekliyle uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti olmak üzere yasa dışı faaliyetlerde kullanılması, tedarik edilmesi veya teklif edilmesi;

(d) doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar vermesi muhtemel işler."(ILO, 1999).

Sözleşmenin 7. Maddesi, bu Sözleşme hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması ve yerine getirilmesi için gerekli olan her türlü tedbirin, cezai yaptırımların veya duruma göre diğer yaptırımların sağlanması ve uygulanması da dahil olmak üzere, her üye devlete düşen sorumluluğu belirtmektedir. Ancak, sözleşme, çocukların en kötü biçimlerde çalıştırılmaları suçu için uygun bir yaptırımın ne olabileceğine dair rehberlik sağlamamakta; bu konudaki kararı üye devletlere bırakmaktadır (Mavunga, 2013:152).

182 Sayılı Sözleşme, doğrudan belirli bir asgari çalışma yaşı öngörmese de, 18 yaşın altındaki her bireyi çocuk olarak kabul ederek, bu sözleşme kapsamında asgari çalışma yaşı olarak 18 yaşın geçerli olduğunu belirtmektedir. En kötü biçimlerdeki çocuk emeğini tanımlayan bu sözleşme, bu tür koşulların ortadan kaldırılması için devletlere uygulanması gereken önlemleri 'program hükümleri' olarak göstermektedir. Bu sözleşme, 138 Sayılı Sözleşme'de belirtilen asgari çalışma yaşı istisnalarını içermeyerek, 18 yaşın altındaki herkesi çocuk olarak kabul etmesiyle, 138 sayılı sözleşmeden bir adım öteye gitmektedir (Ertan, 2008:183).

2.2.2.3. Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesine İlişkin Uluslararası Programı (IPEC)

Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesine İlişkin Uluslararası Programı (IPEC), Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) tarafından 1992 yılında başlatılmış bir programdır. Temel amacı, dünya genelinde çocuk emeğini azaltmak ve sonunda

ortadan kaldırmak için politika oluşturmak, kapasiteyi güçlendirmek ve projeleri desteklemektir. Bu destek çocuk emeğini önleme, çocukları tehlikeli işlerden çekme, alternatifler sunma ve çalışma koşullarını iyileştirme gibi önlemleri geliştirmek ve uygulamak amacıyla ortak kuruluşlara sağlanmaktadır. Bu kapsamda şu adımları içeren aşamalı ve çok yönlü bir strateji benimsenmektedir (ILO, 1998:2).

-Geniş bir ortaklar ittifakını çocuk emeğini reddetmeye ve buna karşı harekete geçmeye teşvik etmek,

-Bir ülkedeki çocuk emeği sorunlarını anlamak amacıyla durum analizi gerçekleştirmek,

-Çocuk emeği sorunlarına yönelik ulusal politikaların oluşturulmasına ve hayata geçirilmesine destek sağlamak,

-Var olan kuruluşların güçlendirilmesi ve kurumsal mekanizmaların oluşturulması,

-Ülke genelinde, topluluklarda ve işyerlerinde soruna dair farkındalık oluşturmak,

-Koruyucu mevzuatın oluşturulmasını ve etkin bir şekilde uygulanmasını teşvik etmek,

-Başarılı projelerin ortakların programlarına eklenmesi, yaygınlaştırılması ve genişletilmesi,

-Çocuk emeği konularının sosyo-ekonomik politikalara, programlara ve bütçelere entegre edilmesi (ILO, 1998:2).

IPEC'in çocuk emeğini sona erdirmeye yönelik çabaları, insana yakışır iş gündeminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. IPEC, çocukları işgücünden uzaklaştırarak onlara ve ailelerine eğitim ve istihdam fırsatları sunma konusunda doğrudan katkı sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir (ILO, 2013: 2-12)

2.2.2.4. Çocuk Emeğinin ve Zorla Çalıştırmanın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program (IPEC+)

IPEC+, UÇÖ 'nün iki temel teknik işbirliği programını birleştirerek, çocuk emeği, zorla çalıştırma ve insan ticaretine karşı daha etkili bir mücadele için yeni bir ve güçlü bir ittifak oluşturmayı hedeflemektedir. Bu iki program: Uluslararası Çocuk Emeğinin Ortadan Kaldırma Programı (IPEC) ve Zorla Çalışmayla Mücadele Özel Eylem Programıdır (SAP-FL). IPEC+, çalışanları temel insan haklarından mahrum bırakan bu kabul edilemez çalışma biçimlerinin yanı sıra çağdaş kölelik koşullarında sıkışan milyonlarca çocuğu etkilemesi açısından da kritik bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, bu sorunların temel nedenlerini, yetersiz yönetim, ayrımcılık, sosyal dışlanma, aile ve topluluklardaki yoksulluk gibi unsurları paylaştığını kabul eder ve insan onuruna yakışır işe erişim, örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme haklarına ulaşma konusundaki eksikliklere dikkat çeker (ILO, 2022:4).

Programının hedefi, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından Hedef 8.7'yi takip ederek, 2025'e kadar çocuk emeğinin tüm biçimlerini ve 2030'a kadar tüm çağdaş kölelik ile insan kaçakçılığını ortadan kaldırmak için dünya çapındaki çabaları UÇÖ liderliğinde birleştirmektir. Aynı zamanda, bu ciddi insan hakları ihlallerine karşı herkesin korunmasını ve kendi kendini koruyabilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (ILO, 2020:6).

Program, hükümetler, işveren ve işçi örgütleri ile birlikte çalışarak ve aynı zamanda şirketler ve küçük üretici örgütleri ile iş birliği yaparak, çocuk emeğini ve zorla çalışmayı ortadan kaldırmayı, tüm temel iş haklarını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Programın odak noktasında;

-kırsal ve kayıtdışı ekonomiler,

-şirketler ve küresel üretim zincirleri

-kriz ve kırılganlık durumundaki ülkeler bulunmaktadır(ILO, 2022:9).

2.2.3. Avrupa Konseyi Düzenlemesi: Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Konseyi'nin (AK), İkinci Dünya Savaşı sonrasında, halklar arasında uzlaşı sağlamak ve kıtada devam eden gerginlik ve çatışmanın yerine, ortak kurumlar, standartlar ve sözleşmelere dayalı bir güven ve işbirliği ortamı oluşturmak amacıyla kurulduğu belirtilmektedir. Konseyin kurucu anlaşması olan Londra Antlaşması, 5 Mayıs 1949 tarihinde 10 Avrupa ülkesi tarafından imzalanmıştır. Konseyin omurgası olarak kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ise 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Avrupa Konseyi, temel amacını insan haklarının, hukukun üstünlüğünün ve çoğulcu demokrasinin ilkelerini korumak ve güçlendirmek olarak belirlemiştir. Aynı zamanda, ırkçılık, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre gibi konularda çözüm arayarak toplumsal sorunlara yanıt verme misyonunu üstlenir. Avrupa Konseyi, üyeleri arasında ortak mirasları olan ülkü ve ilkeleri korumak ve yaymak, siyasi ve ekonomik ilerlemeyi destekleyerek daha sıkı bir birlik oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi üyeleri, hukukun üstünlüğünü ve kendi yetkisi altında bulunan herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmasını sağlama yükümlülüğünü kabul ederler. Avrupa Konseyi, bu ilkeleri temel alarak Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmayı da amaçlar (5456 Sayılı Kanun, 1949: Madde:1).

Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu şart, birinci kuşak haklar olarak bilinen temel hakları (yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, hürriyet ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı gibi) güvence altına alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) bir tamamlayıcı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, zamanla ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlara daha etkili bir yanıt verebilmek amacıyla, 1996 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı kabul edilmiştir. Bu şart, 1999 yılında yürürlüğe girerek 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartındaki eksiklikleri gidermeyi ve sosyal hakların kapsamını genişletmeyi hedeflemiştir. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, hak ve özgürlükleri güvence

altına alan bir denetim sistemi öngörerek, taraf devletleri bu haklara uymaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu şart, çeşitli sosyal konulara odaklanarak, çalışma hakkı, örgütlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, adil ücret hakkı gibi ikinci kuşak hakları koruma altına almaktadır (ÇSGB,2014:25).

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın (GGASŞ) 7. maddesi, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla çeşitli önlemleri içermektedir. Bu madde, çocuk emeğinin önlenmesi ve gençlerin güvenli, sağlıklı, ve eğitimlerine uygun çalışma koşullarına erişimini temin etme amacını gütmektedir.

Maddenin içeriğine göre, taraf devletler şu konularda taahhütte bulunur:

Asgari çalışma yaşı: Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işler dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamak.

Tehlikeli işler: Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamak.

Eğitim engeli: Zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamak.

Çalışma süreleri: 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerini, gelişmeleri ve mesleki eğitim gereksinimlerine uygun şekilde sınırlamak.

Adil ücret: Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımak.

Mesleki eğitim süresi: Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamak.

Ücretli izin: 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımak.

Gece işi: 18 yaşın altındaki kişileri, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırmamak.

Sağlık kontrolü: Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamak.

Özel korunma: Çocukların ve gençlerin işlerinden kaynaklanan tehlikelere karşı bedensel ve manevi korunmalarını sağlamak (Avrupa Sosyal Şartı,1996:Madde:7).

2.2.4. Avrupa Birliği Düzenlemeleri

AB, çocuk hakları konusunda önemli bir ilerleme kaydetmiş ve mevcut farklı yasal çerçeveler içerisinde somut politika ve programlar geliştirmiştir. Bu adımlar, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geniş bir perspektifi kapsamaktadır. AB'nin çocuk hakları alanındaki çabaları, çocuk ticareti, zorla fuhuşa sürüklenme, çocuğa yönelik şiddet, ayrımcılık, çocuk yoksulluğu, sosyal dışlanma, çocukların çalıştırılması, sağlık ve eğitim gibi pek çok konuyu içermektedir. Özellikle AB içinde, Komisyon ve Üye Devletler, Sosyal Koruma ve Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Açık Koordinasyon Yöntemi (Open Method of Coordination: OMC) çerçevesinde çocuk yoksulluğuna özel bir önem atfetmişlerdir. OMC, üye ülkeler arasında sosyal koruma sistemlerine erişim ve bu sistemlerin kalitesinin artırılmasına yönelik ulusal stratejilerin kabul edilmesi ile birlikte, ortak hedefler ve göstergeler etrafında gerçekleşen karşılıklı öğrenme faaliyetleri için bir çerçeve sağlamaktadır. AB'nin çocuk hakları ve çocuk emeği konusundaki bu çabaları, sadece iç politikalara odaklı olmanın ötesine geçerek uluslararası arenada da etkili olmaktadır (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2006:6).

2.2.4.1. Avrupa Birliği Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Hakları Şartı

AB Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Hakları Şartı, 1989 yılında Strasbourg'da kabul edilmiş bir belgedir ve Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması'nın 118/a maddesi uyarınca Avrupa Birliği Konseyi tarafından yönergeler yoluyla çalışma hayatına ilişkin önlemler almak konusunda görevlendirilmiştir. Bu şart, çalışanların temel sosyal haklarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Hakları Şartı'nın 20. ve 22. maddeleri, özellikle çocuk ve genç çalışanları koruma amacını taşımaktadır. Şarta göre, asgari çalışma yaşı, zorunlu eğitimi bitirme yaşı altında olamaz ve her halükarda 15 yaşın altında olamaz (Madde 20). Çalışan genç ve çocukların iş sağlığı ve güvenliği açısından korunmaları, mesleki eğitimle çalışma hayatına hazırlıklı hale getirilmeleri, çalışma sürelerinin sınırlandırılması ve 18 yaşın altındakilere gece çalıştırılmasının yasaklanması gibi konular, bu belgenin önemli hükümleri arasında yer almaktadır (ABTÇTSHŞ, 1990: Madde 20-22).

Bu şart, AB üyesi ülkelerde çalışanların temel sosyal haklarını standartlaştırmayı ve korumayı hedeflemektedir. Çocuk emeği ve genç çalışanların özel olarak korunması, şartın vurguladığı kritik konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belge, Avrupa Birliği'nin sosyal politika alanında ortak standartlar oluşturma ve sosyal hakları güvence altına alma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ancak, Şart, çalışan hakları konusunda önemli bir ileri adım atmamıştır ve taraf devletlere zorlayıcı bir etki sağlayamamıştır. (Kanat, 2020:60)

2.2.4.2. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 1999 yılında Almanya'nın dönem başkanlığı sürecinde öne çıkan bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Köln Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi tarafından, Avrupa Birliği'nin temel haklarını bir araya getirme ve görünür kılma çabalarına vurgu yapılarak 07.12.2000 tarihinde Nice'de "AB Temel Haklar Şartı" imzalanmıştır. Şart'ın özgürlük, eşitlik, yargısal haklar, Birlik

vatandaşlığına bağlı haklar ve ekonomik-sosyal hakları içereceği belirlenmiştir. Bu süreçte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, üye devletlerin anayasal gelenekleri, Avrupa Sosyal Şartı ve İşçilerin Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı gibi kaynaklar dikkate alınmıştır. Temel Haklar Şartı, AB kurumlarının insan haklarına saygı göstermesini sağlayarak temel hakları korumayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Avrupa Birliği'nin demokratik meşruiyet eksikliklerini gidermeye yönelik bir çaba içermektedir (Metin, 2002:41).

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, çocuk emeği sorununu doğrudan ve dolaylı şekilde ilgilendiren bir dizi hüküm içermektedir. Şartın 5. maddesi, hiç kimsenin köle olarak tutulamayacağını, zorla çalıştırılamayacağını ve insan kaçakçılığının yasaklandığını belirtmektedir. Bu hüküm, Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi'nde düzenlenen kölelik ve zorla çalıştırmanın yasak olduğunu vurgulamaktadır. Şartın 14. maddesi, herkesin eğitim hakkına ve mesleki eğitim ile sürekli eğitime erişim hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu hüküm, çalıştırılan çocukların eğitim haklarına vurgu yapmaktadır (Şahin, 2009:100).

Çocukların çalıştırılması ile ilgili Şartın'ın 32. Maddesi önem taşımaktadır. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 32. maddesi, çocukların çalıştırılmasına kategorik bir yasak getirerek, çocuk emeği ile mücadeleye büyük bir vurgu yapmaktadır. Bu madde, çocukların zorunlu eğitimi bitirme yaşından küçük olmamak kaydıyla işe alınmalarını yasaklamakta ve gençlerin çalışma koşullarını yaşlarına uygun olarak düzenlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma süreçlerinde yer alacak gençlerin güvenliği, sağlığı, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimleri ön planda tutularak, bu gençlerin herhangi bir olumsuz etki veya ekonomik sömürüden korunmasını hedeflemektedir. Bu hüküm, çocuk emeğiyle mücadelede etkili bir önlem olarak çocukları eğitimlerini tamamlamaları ve güvenli bir çocukluk geçirmeleri adına koruma altına almaktadır (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2000:16).

2.2.4.3. 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Direktif

22 Haziran 1994 tarihinde kabul edilen 94/33/EC Sayılı Direktif, AB Konseyi tarafından genç işçilerin korunmasını amaçlayan bir düzenlemedir ve Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı'na dayanmaktadır. Direktife göre, üye devletlerin, çocukların belirlenen asgari çalışma yaşı olan 15 yaşının altında çalıştırılmasını ve zorunlu eğitime dahil oldukları yaşın altında çalıştırılmamalarını sağlamaları gerekmektedir. Ancak, belirli durumlar için istisnalar getirilebilir. Bu istisnalar, Direktifin 2. ve 4. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre:

Ev işlerinde, kısa süreli ve geçici olarak ya da aile işyerlerinde zararlı olmayan işlerde çalışma mümkündür.

Çocuklar, gelişimlerine, sağlıklarına ve güvenliklerine zarar vermemek kaydıyla kültürel, sanatsal, sportif faaliyetlerde veya reklamcılık alanında yetkili makamın izniyle çalıştırılabilirler.

Ondört yaşından büyük çocuklar, gelişimine, sağlığına ve güvenliğine zarar vermemek şartıyla iş eğitimleri veya fabrikalarda iş tecrübesi programlarında, hafif işlerde çalıştırılabilirler.

Onüç yaşından büyük çocuklar, çocuğun gelişimine, sağlığına ve güvenliğine zarar vermemek şartıyla, Yönerge'nin 5. maddesi dışında kalan ve ulusal mevzuatça belirlenen hafif işlerde sınırlı süreli olarak çalıştırılabilirler(Gümrükçüoğlu, 2013: 512).

Direktifin 7. maddesi, " Gençlerin Maruz Kaldığı Tehlikeli İş Yasağı" başlığı altında genç işçilerin korunması amacıyla üye devletlere belirli düzenlemeleri içermekte ve gençlerin maruz kaldığı risklere karşı önlem alınmasını talep etmektedir. Bu maddeye göre, çocukların fiziksel ve zihinsel kapasitelerini aşan işlerde, tehlikeli maddeler içeren işlerde, radyasyonla ilgili işlerde, iş kazası riski taşıyan işlerde, aşırı sıcak veya soğuk, titreşim ya da gürültü gibi unsurlara maruz kalabilecekleri işlerde

çalıştırılmaları açıkça yasaklanmıştır. Bu düzenleme, genç çalışanların sağlıklarını ve güvenliklerini korumak amacıyla belirli iş kollarında çalışmalarını sınırlamayı hedeflemektedir (Aydın, 2014:139).

Direktifin 8. maddesi, çocuk ve genç işçilerin çalışma sürelerine dair düzenlemeleri içermektedir. Bu maddeye göre:

On dört yaşını doldurmuş bireyler, işle eğitiminin iç içe geçtiği programlarda veya iş yerlerinde deneyim kazanma amaçlı programlarda günde 8 saat, haftada 40 saat çalışabilirler. Ayrıca, on dört yaşını doldurmuş bireyler, okul dönemlerinde ulusal mevzuat veya uygulamalarca yasaklanmamışsa, ders saatleri dışında günde 2 saat, haftada 12 saat çalışma izni alabilirler. Okul tatil dönemlerinde ise on beş yaşındaki bireyler için günlük çalışma süresi en fazla 8 saat olup, haftada 40 saate çıkarılabilecektir. On üç yaşındaki bireyler ise ulusal mevzuat tarafından belirlenen işlerde haftada sınırlı saatlerle çalıştırılabilecektir. Gençlerin fabrikalarda iş başında veya iş/eğitim programlarında geçirdikleri süre, çalışma süresi olarak değerlendirilecektir. Ayrıca kültürel faaliyetlerde çalışma süreleri, ulusal mevzuata bırakılmıştır. Bu düzenlemelerle genç çalışanların çalışma saatleri belirlenmiş ve eğitimleriyle uyumlu bir şekilde iş deneyimi kazanmaları amaçlanmıştır. (Aydın, 2014:139-140).

Sonuç olarak bu Direktif, çalışan çocuk ve gençlerin sağlık ve güvenliğini korumayı amaçlamaktadır. Özellikle gençlerin ekonomik sömürüden, güvenliklerine, sağlıklarına, fiziksel, ruhsal ya da sosyal gelişimlerine zarar verebilecek ve eğitimlerini tehlikeye atabilecek işlerden korunması hedeflenmektedir (Kanat, 2020: 68).

2.2.4.4. Avrupa Birliği Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı

Avrupa Birliği (AB), çalıştırılan çocuklar konusundaki düzenlemelerini pekiştirmek amacıyla, 15 Eylül 2000 tarihinde 2000/581/EC sayılı Komisyon Tavsiye Kararı'nı yayımlamıştır. Bu tavsiye kararı, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)

tarafından kabul edilen ve 17 Haziran 1999 tarihinde elde edilen, Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi'nin, AB üye devletleri tarafından onaylanmasını tavsiye etmektedir. Bu çerçevede, AB, çocuk emeğinin ortadan kaldırılması amacıyla üye devletlere uzun vadeli hedeflerine uyum sağlama çağrısında bulunmaktadır (ÇSGB, 2017a:26).

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOCUK EMEĞİNDE MEVCUT DURUM

Çocuk emeği sorunu gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 2019 yılı TÜİK verileri, Türkiye'nin, 23 milyonluk çocuk nüfusuyla Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en yüksek çocuk oranına sahip ülke konumunda olduğunu göstermektedir (TÜİK,2019a). Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası göç hareketleri, bölgedeki çok sayıda ülkenin de etkilendiği ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, ülkeler arası ve ülke içi çatışmalar ve yaşanan terör örgütü eylemleri, çocuk emeği sorununu güçlendirmektedir (Kapar, 2019:2484). Özellikle 2011 sonrasında Suriye'den gelen 3,7 milyon geçici koruma altındaki nüfusun yarısından fazlasının da 18 yaşın altında olması Türkiye'ye açısından çocuk emeği sorununun öncelikli olarak çözüm geliştirilmesi gereken sorunlardan olduğunu göstermektedir (Erdoğan ve Semerci, 2019:2505).

3.1. Türkiye'de Çocuk Emeği Sorununu Etkileyen Faktörler

Türkiye'nin tüm yasal ve kurumsal düzenlemelerine rağmen, 5-17 yaş grubunda 720 bin çocuk çalıştırılmaktadır (TÜİK, 2019b).

Tablo 1: Türkiye'de 5-17 yaş grubundaki çalıştırılan çocuklar.

Yaş grubu ve cinsiyet	**Kurumsal olmayan nüfus**	**Ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar (Bin)**	**İstihdam oranı** (%)
Toplam			
5-17	**16 457**	**720**	**4.4**

5- 11	**9 012**	32	0.4
12-14	**3 796**	114	3.0
15-17	**3 649**	574	15.7
Erkek - Male			
5-17	**8 449**	**508**	**6.0**
5- 11	**4 626**	24	0.5
12-14	**1 948**	77	4.0
15-17	**1 876**	407	21.7
Kadın - Female			
5-17	**8 008**	**212**	**2.6**
5- 11	**4 386**	8	0.2
12-14	**1 848**	37	2.0
15-17	**1 773**	167	9.4

Kaynak: TÜİK, 2019

Türkiye'deki 5-11 yaş grubundaki 9 milyon 12 bin çocuktan 32 bininin, 12-14 yaş grubundaki 3 milyon 796 bin çocuktan 114 bininin, 15-17 yaş grubundaki 3 milyon 649 bin çocuktan ise 574 bininin ekonomik faaliyetlerde çalıştırıldığı belirtilmektedir. Çalıştırılan çocukların %70,6 sının erkek, %29,4 'ünün ise kız çocuklarından oluştuğu görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerde çalıştırıldığı belirlenen 720 bin çocuğun yaş grupları incelendiğinde %4.4 ünün 5-11 yaş grubunda, %15,9 unun 12-14 yaş grubunda, %79,7 sinin ise 15-17 yaş grubundaki çocuklar olduğu anlaşılmaktadır (TÜİK, 2019b).

Şekil 10: Çalıştırılan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı

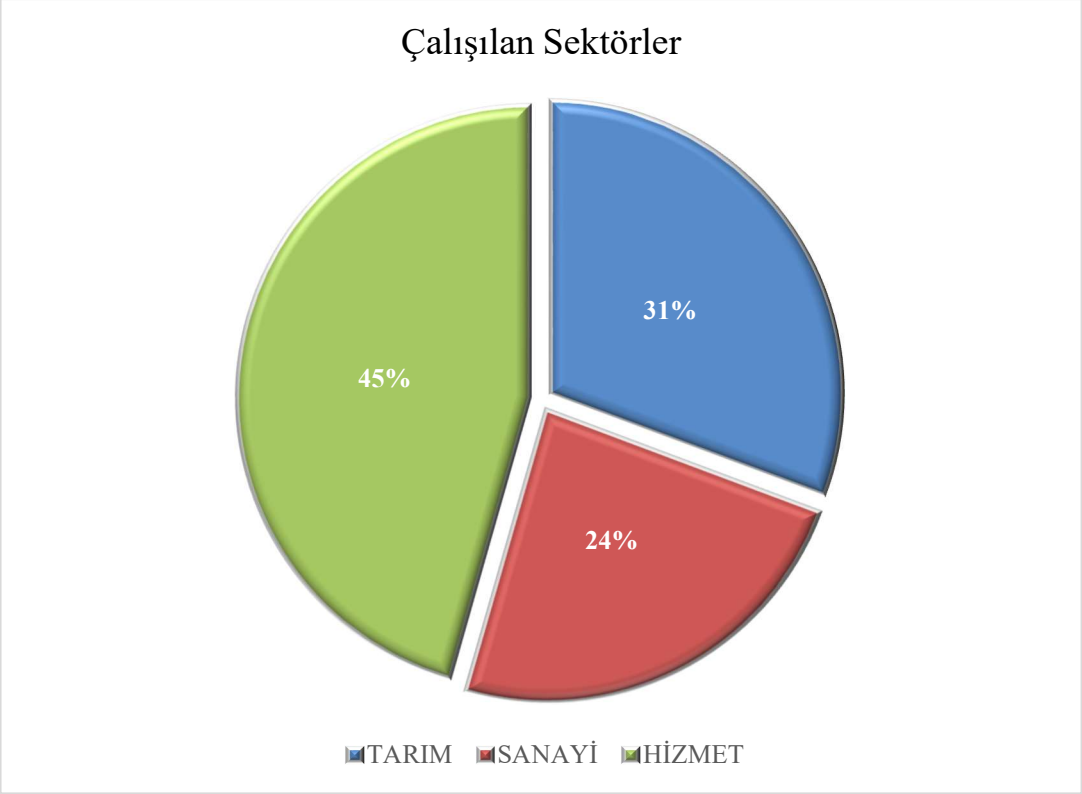

Kaynak: TÜİK, 2019

Çocukların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, 328 bin çocuğun hizmet sektöründe, 221 bin çocuğun tarım ve 171 bin çocuğun sanayi sektöründe çalıştığı görülmektedir (TÜİK, 2019b).

Şekil 11: Çalıştırılan Çocukların Eğitime Devam Durumu ve Çalışma Nedenleri

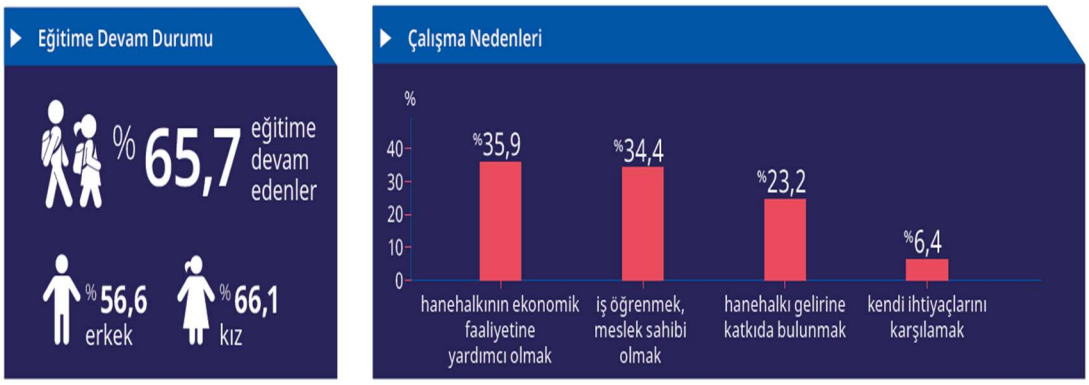

Kaynak: TÜİK, 2019

Bu çocukların %34,3'ünün ise eğitimine devam etmediği anlaşılmaktadır. Çocukların çalışma nedenleri üzerine yapılan araştırmada, çocukların %36'sının hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak %23,2'sinin ise, hanehalkı gelirine katkıda bulunmak olduğu belirtilmektedir (TÜİK, 2019).

Şekil 12: Çalışma ortamlarında fiziksel sağlığı olumsuz etkileyen faktörler (%)



Kaynak: TÜİK, 2019

TÜİK'in araştırmasında; çalışan çocukların %12,9'unun aşırı sıcak/soğuk ya da aşırı nemli/nemsiz bir ortamda çalıştığı, %10,8'inin kimyasal madde, toz duman veya zararlı gazlara maruz kaldığı, %10,1'inin zor duruş şekli veya harekete maruz kaldığı veya ağır yük taşıdığı %10'unun ise gürültü veya şiddetli sarsıntıya maruz kaldığı görülmektedir (TÜİK, 2019).

3.1.1. Türkiye'de Çocuk Emeği Sorununu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Lojistik Regresyon Analizi

TÜİK'in aynı yıla ait araştırmasının anket verileri kullanılarak, lojistik regresyon analizi yöntemiyle Türkiye'de çocuk emeği sorununu etkileyen faktörlerin ölçümlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bağımlı değişkenin nicel olarak ölçülemediği durumunda, "evet/hayır", "çalışıyor/çalışmıyor" gibi ifade edilen değerler, bağımlı değişkenin nicel olmadığını göstermekte ve genellikle kategorik veya sınıflandırılabilir bir niteliğe sahip özellikleri ile modelde ele alınmaktadır. Bu durumda, bağımlı değişken belirli kategori ya da sınıfa ait olma durumu sayısal bir değerle doğrudan ifade edilememektedir. Bu durumda, bağımlı değişkenin nicel olmaması istatistiksel analizde klasik regresyon analizinden farklı bir yaklaşım gerektirmektedir.

Bağımlı değişkenin nitel olması, veri analizinde model seçimini, değişkenlerin etkisini değerlendirmeyi ve sonuçların yorumlanmasını etkilemektedir. Nitel tercih modelleri, karar vericilerin (bireyler, firmalar vb.) tercihlerini belirlemek, modellemek ve tahmin etmek için kullanılan istatistiksel ve matematiksel yöntemleri olup, karar vericilerin belirli bir tercihi yaparken etkilendikleri faktörleri anlamak ve değerlendirmek nitel tercih modellerinin temel amacını ifade etmektedir. Nitel tercih modellerinde sonuçlar belirli kategoriler arasında karşılaştırılarak yorumlanmakta ve genellikle olasılık veya oranlar şeklinde ifade edilmektedir.

Bağımlı değişken belirli kategori ya da sınıfa ait olup olmama durumu iki farklı değerle (0 ve 1) ifade edildiğinde, ikili tercih modelleri olarak adlandırılmaktadır (Hausman ve Wise, 1978: 403; Güriş ve Çağlayan, 2010: 659).

Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin kategorik olması durumunda kullanılan istatistiksel yöntemler arasında yer almaktadır. Oluşturulan modelde, bağımsız değişkenlerin bir veya daha fazlası, kategorik veya sürekli değişken olabilmektedir. Sınıflandırma ve tahmin problemlerinde kullanılan lojistik regresyon analizi, evet/hayır, kırmızı/mavi/yeşil gibi kategorik sonuçları tahmin etmek için oldukça yaygın kullanıma sahiptir.

Lojistik regresyon modelleri, doğrusal olasılık modelinde yer alan hata teriminin normal dağılım özelliği sergilememesi, değişen varyans sorununa sahip olması, bağımlı değişkene ilişkin gerçekleşme olasılığını gösteren değerlerin 0-1 arasında değer almaması ($0 \leq E(Y_i|X_i) \leq 1$) ve tahmin edilen regresyon modelinin belirlilik katsayısının uyum iyiliğinin iyi bir ölçüsü olarak kullanılmaması sorunlarının üstesinden gelmektedir.

$0 \leq E(Y_i|X_i) \leq 1$ koşulunu sağlamak amacıyla geliştirilen lojistik regresyon modeli, model oluşturma sürecinde logaritması alınmış birikimli dağılım fonksiyonu kullanarak diğer nitel tercih modellerinden farklılık göstermektedir (Tarı, 2008: 256).

Lojistik dağılım fonksiyonu;

$$P_i = F(Z_i) = F(\beta_0 + \beta_1 X_i) = \frac{1}{1 + e^{-Z_i}} = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}}$$

Eşitlikte, P_i, $i.$ karar vericinin bilgisini içeren açıklayıcı değişken (X_i) 'nin belirli bir seçimi yapma olasılığını göstermektedir. Z_i, $-\infty$ ile $+\infty$arasında değeler alırken, lojistik regresyon, olasılık teorisine dayalı olarak çalışmakta ve sonuçları $0 \leq P_i \leq 1$ arasında sınırlı olasılık değerleri üretmektedir.

Modelde Z_i ile P_i arasındaki ilişkinin doğrusal olma şartları sağlanmamaktadır. Parametrelerin doğrusal olma şartının sağlanamaması nedeniyle en küçük kareler ile doğrudan tahmin yapılamamakta, tahmin yöntemi olarak En Çok Olabilirlik Yöntemi'nin kullanılması gerekmektedir (Gujarati ve Porter, 2012: 554-555).

Bir olayın gerçekleşme olasılığının gerçekleşmeme olasılığına bölünmesiyle (odds oranı) elde edilen dönüşüm formülü kullanılarak, lojistik fonksiyon doğrusal regresyon analizinde kullanılabilmektedir. Odds oranı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$\frac{P_i}{1-P_i} = e^{Z_i}$$

logaritması alınarak;

$$L_i = \ln(e^{Z_i}) = Z_i = \left(\frac{P_i}{1-P_i}\right)$$

Eşitlik elde edilmekte ve L_i doğrusal bir hal alıp, tahmin için kolaylık sağlanmaktadır.

Lojistik regresyon modellerinde doğrusal yapı elde edilirken, hata terimleri binom dağılım sergilemesi nedeniyle değişen varyans sorunu hala mevcuttur. L_i, X_i değerlerine göre doğrusalken, P_i, X_i arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmaktadır (Gujarati, 2001: 555).

Belirli bir tercihin gerçekleşmesi durumunda parametre tahmini;

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) \Rightarrow L_i = \ln\left(\frac{1}{1-1}\right) = \ln\left(\frac{1}{0}\right)$$

Eşitliği ile ifade edilirken, belirli bir tercihin gerçekleşmeme durumunda parametre tahmini ise;

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) \Rightarrow L_i = \ln\left(\frac{0}{1-0}\right) = \ln\left(\frac{0}{1}\right)$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Uygulama

Çalışma kapsamında, TÜİK tarafından uygulanan "Çocuk İşgücü Araştırması" isimli araştırmanın 2019 yılının IV. Çeyreğinde ait (Ekim-Kasım-Aralık) veriler, 5-17 yaş grubundaki çocuklara uygulanarak elde edilmiştir. Veri toplama aşamasında iki aşamalı, tabakalı küme örneklemesi yöntemi kullanılmış olup, Türkiye genelinde her yerleşim yeri örnek seçimi için kapsama dâhil edildiğinden, araştırmanın örnekleminin anakütle temsilinin yüksek olduğu söylenebilmektedir (TÜİK, 2019).

Uygulamada ilk olarak tanımlayıcı istatistiklere, daha sonra da araştırma problemini yanıtlamak amacıyla uygulanan lojistik regresyon analizinden elde edilen bulgular yer verilmiştir.

Çocukların işgücüne katılımını ifade eden bağımlı değişken ve ele alınan diğer değişkenlere ait tanımlamalar aşağıda verilmektedir.

Tablo 2. Uygulamada Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenler	**Açıklama**

COCUK_CALISAN	5-17 yaş grubunda istihdam durumu. Evetse 1, değilse 0.
CINSIYET	Erkek ise 1, kadın ise 0
YAS_GRUP	Yaş grubu (5 - 17) YAS_GRUP1- 5-11 yaş (Evetse 1, değilse 0) YAS_GRUP2- 12-14 yaş (Evetse 1, değilse 0) YAS_GRUP3- 15-17 yaş (Evetse 1, değilse 0)
EGITIM_DEVAM	Eğitime devam durumu 1 Eğitime devam eden 0 Eğitime devam etmeyen
ANNE_DURUM	Annenin çalışma durumu İstihdamda ise1, değilse 0.
BABA_DURUM	Babanın çalışma durumu İstihdamda ise1, değilse 0.
OKUL_BITEN	En son bitirilen okul OKUL_BITEN1- Bir okul bitirmeyen (Evetse 1, değilse 0)

	OKUL_BITEN2- İlkokul eğitimini tamamlamış (Evetse 1, değilse 0) OKUL_BITEN3- Lise eğitimini tamamlamış (Evetse 1, değilse 0)
ANNE_EGITIM	Annenin eğitim durumu ANNE_EGITIM1- Okur-yazar olmayan (Evetse 1, değilse 0) ANNE_EGITIM2- Lise altı eğitimli (Evetse 1, değilse 0) ANNE_EGITIM3- Lise ve üstü eğitime sahip (Evetse 1, değilse 0)
BABA_EGITIM	Babanın eğitim durumu BABA_EGITIM1- Okur-yazar olmayan (Evetse 1, değilse 0) BABA_EGITIM2- Lise altı eğitimli (Evetse 1, değilse 0) BABA_EGITIM3- Lise ve üstü eğitime sahip (Evetse 1, değilse 0)

Tablo 3' de değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır

Tablo 3: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	N	**Minimum**	**Maksimum**	**Ortalama**	**Standart Sapma**

COCUK_CALISAN	22.492	0	1	0,043	0,204
CINSIYET	22.492	0	1	0,510	0,499
YAS_GRUP1	22.492	0	1	0,533	0,498
YAS_GRUP2	22.492	0	1	0,240	0,427
YAS_GRUP3	22.492	0	1	0,225	0,418
EGITIM_DEVAM	22.492	0	1	0,872	0,333
ANNE_DURUM	22.492	0	1	0,338	0,473
BABA_DURUM	22.492	0	1	0,832	0,373
OKUL_BITEN1	22.492	0	1	0,379	0,481
OKUL_BITEN2	22.492	0	1	0,330	0,470
OKUL_BITEN3	22.492	0	1	0,284	0,451
ANNE_EGITIM1	22.492	0	1	0,764	0,424

ANNE_EGITIM2	22.492	0	1	0,136	0,343
ANNE_EGITIM3	22.492	0	1	0,098	0,298
BABA_EGITIM1	22.492	0	1	0,634	0,481
BABA_EGITIM2	22.492	0	1	0,208	0,406
BABA_EGITIM3	22.492	0	1	0,157	0,363

Tanımlayıcı istatistikler, verilere ait bilgi almanın yanı sıra analize başlamadan önce veri tanımlamalarında hata yapılıp yapılmadığını görmek açısından da fayda sağlamaktadır. Değişkenler incelendiğinde, 22.492 adet gözlem sayısına sahip olunduğu ve ele alınan tüm değişkenlerin 0 ve 1 değerlerini alan kategorik değişkenlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4'te çocukların istihdama katılımı etkileyen faktörlere ilişkin tahmin edilen lojistik regresyon model sonuçları verilmektedir.

Tablo 4. Lojistik Regresyon Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: COCUK_CALISAN

Değişkenler	**Fark Oranları**	**Marjinal Etkiler**	**Prob.**
Sabit katsayı	0,003	-	0,000*
	(0,000)		
CINSIYET	3,178	0,037	0,000*
	(0,258)		
YAS_GRUP2	3,158	0,037	0,000*
	(0,581)		
YAS_GRUP3	13,054	0,083	0,000*
	(2,461)		
EGITIM_DEVAM	0,175	-0,056	0,000*
	(0,016)		
ANNE_DURUM	2,568	0,030	0,000*
	(0,195)		
BABA_DURUM	1,809	0,019	0,000*
	(0,194)		
OKUL_BITEN2	3,178	0,037	0,000*

	(0,593)		
OKUL_BITEN3	4,575	0,049	0,000*
	(0,852)		
ANNE_EGITIM2	0,486	-0,023	0,000*
	(0,086)		
ANNE_EGITIM3	0,100	-0,074	0,000*
	(0,053)		
BABA_EGITIM2	0,600	-0,016	0,000*
	(0,069)		
BABA_EGITIM3	0,269	-0,042	0,000*
	(0,070)		
LR Test İstatistik	**2706,21**		
LR Testi Olasılık Değeri:	**0,000**		

Not: Parantez içindeki sayılar standart hataları temsil etmektedir.

*,**,*** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4' te verilen sonuçlar incelendiğinde öncelikle LR test istatistiğinin 2706,21 değerini aldığı görülmektedir. LR olabilirlik testi tahmin edilen modelin parametrelerinin en az birinin sıfırdan farklı olduğunu, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Ele alınan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilmektedir.

Tahmin edilen lojistik regresyon modeli katsayıları doğrudan yorumlanamamaktadır. Model sonuçlarını yorumlanmasında, fark oranları ve marjinal etkilerden faydalanılmaktadır.

Model sonuçlarındaki fark oranları, diğer seçeneğe göre gerçekleşme oranını ifade etmektedir. Fark oranlarına bakıldığında, cinsiyete değişkeni için, erkeklerin kız çocuklarına göre 3,178 daha fazla istihdamda yer aldığı görülmektedir. Yaş grupları dikkate alındığında, 1. Yaş grubu 5-11 yaş aralığında çocukları ifade etmekte olup, baz değişken olarak seçildiğinden model sonuçlarında yer almamaktadır. 12-14 yaş grubunda (2.yaş grubu) yer alan çocukların, 5-11 yaş grubunda (1. Yaş grubu) yer alan çocuklara göre 3,158 kat daha fazla, 15-17 yaş grubundaki çocukların (3. Yaş grubu), 5-11 yaş grubunda (1. Yaş grubu) yer alan çocuklara göre 13,054 kat daha fazla istihdamda yer almaktadır. Çocukların eğitime devam etme durumu dikkate alındığında, eğitime devam eden çocukların, devam etmeyenlere göre 0,175 kat daha az istihdamda olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin çalışma durumunun, çocukların istihdama katılımına etkisi incelendiğinde, annesi istihdamda ise çocuğun 2,568 kat daha fazla, babası istihdamda ise 1,809 kat daha fazla istihdamda yer aldığı görülmektedir. Bitirilen okul değişkeni dikkate alındığında, ilkokul çağını tamamlamış bir çocuğun hiç okul bitirmeyen çocuğa göre 3,178 kat daha fazla, lise eğitimini tamamlamış bir çocuğun hiç okul bitirmeyen çocuğa göre 4,575 kat istihdamda olduğu görülmektedir. Son olarak ebeveynlerin eğitim durumunun çocukların istihdama katılımında etkisi incelenmek istendiğinde, annenin lise altı eğitime sahip olması, okuryazar olmayan annelere göre, çocuğun istihdama katılımını 0,486 kat azaltırken, annenin lise ve üstü eğitime sahip olması okuryazar olmayan annelere göre, 0,10 kat azaltmaktadır. Hiç okuryazar olmayan babalar dikkate alındığında ise, lise altı eğitime sahip olan babaların çocukları, okuryazar olmayan babalara göre 0,60 kat daha az

istihdamda iken, lise ve üstü eğitime sahip babaların çocuklarının, okuryazar olmayanlara göre 0,269 kat daha az istihdamda olduğu görülmektedir.

Marjinal etkiler incelendiğinde, ele alınan değişkenler için tekrar yorumlanacak olursa, cinsiyet değişkeni için, erkek çocuğun istihdamda yer alma olasılığının kız çocuklarına göre %3 daha fazla olduğu görülmektedir. 12-14 yaş grubundaki çocukların çalışma olasılığının 5-11 yaş grubundakilere göre %3 daha fazla olduğu, 15-17 yaş grubundaki çocukların çalışma olasılığının 5-11 yaş grubundaki çocuklara göre %8 daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitime devam etmesi çocuğun istihdamda yer alma olasılığını %5 azaltmaktadır. Annesi istihdamda yer alan çocuklar, annesi çalışmayan çocuklara gör %3, babası istihdamda yer alan çocuklar babası çalışmayan çocuklara göre yaklaşık %2 daha fazla istihdamda yer almaktadır. İlkokul eğitimini tamamlamış çocuklar, tamamlamayanlara göre %3 daha fazla, lise eğitimini tamamlamış çocuklar ilkokul eğitimini tamamlamayanlara göre yaklaşık %5 daha fazla istihdamda yer almaktadır. Annesi lise altı eğitime sahip olan çocuklar, annesi okuryazar olmayanlara göre %5, annesi lise ve üstü sahip olanlar, annesi okuryazar olmayanlara göre %7 daha az istihdamda yer almaktadır. Benzer şekilde, babası lise altı eğitime sahip çocuklar, babası okuryazar olmayanlara göre %1 daha az istihdamda iken, lise ve üstü eğitime sahip babaların çocukları, babası okuryazar olmayanlara göre %4 daha az istihdamda yer aldığı görülmektedir.

Sonuçlar genel olarak incelendiğinde ele alınan değişkenlerin beklentilerle uyumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Çocuğun demografik özelliklerinin yanı sıra, ebeveynlerin eğitim düzeyinin çocuğun istihdamı konusunda oldukça etkili olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında hem ekonomik faaliyette bulunma hem de ev işlerine katkı sağlama çocuğu istihdamda kapsamına almaktadır. Ebeveynlerin çalışma hayatında olması ekonomik durumu iyileştireceğinden, çocukların istihdama katılımı ile negatif ilişkili olması beklenmektedir. Diğer yandan ebeveynin çalışıyor olması, çocuğun ev işlerini üstlenmesi ile sonuçlanacağından pozitif ilişki söz konusu olmaktadır. Burada beklentiyi açıklarken hangi durumun daha baskın olduğunun dikkate alınması önem arz etmektedir.

3.2. Çocuk Emeği Sorununa İlişkin Ulusal Mevzuattaki Düzenlemeler

Ulusal düzeyde çocukların çalıştırılmasının önlenmesi konusunda Anayasa başta olmak üzere bir dizi hukuki düzenleme bulunmaktadır.

3.2.1. Anayasa

Resmi kaynakların başında ve tüm kaynakların üstünde yer alan Anayasa, ulusal düzeyde çocukların çalıştırılmasının önlenmesi konusundaki temel kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasanın 5. Maddesinde *"Devletin temel amaç ve görevleri…kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır"* hükmü yer almaktadır. Bu hüküm gereğince devletin, herkesin insanlık onuruna yakışır bir yaşam düzeyine erişmesini sağlama amacı doğrultusunda, dezavantajlı grupları korumak ve gereken tedbirleri almakla yükümlü olması, çocukların korunmasının temel Anayasal dayanağını oluşturmaktadır (Aykaç, 2015:352).

Anayasanın 50. Maddesinde, *"Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar"* hükmü yer almaktadır.

Ayrıca Anayasanın 90. Maddesinde yer alan *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004- 5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır"* hükmü ile çocukların çalıştırılmasının önlenmesine yönelik Türkiye tarafından

onaylanmış uluslararası belge ve sözleşmelerin, ulusal hukuktaki yeri belirlenmektedir (T.C. Anayasası, 1982).

Bu hükümler çerçevesinde, devletin çocuklara yönelik özel bir koruma görevi bulunmaktadır. Bu görev, çocukların insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerini, eğitim haklarından mahrum bırakılmamalarını ve istismara maruz kalmamalarını sağlamayı içermektedir. Anayasal bir yükümlülük olan bu konuda devletin gerekli tedbirleri alması beklenmektedir (Özkaraca vd., 2014:364)

3.2.2. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, özellikle sokakta çalışan ve korunma ihtiyacı olan çocukların risklere karşı gerekli önlemler ve güvenlik tedbirleri konusunda hükümler içermektedir. Kanun, "korunma ihtiyacı olan çocuk" tanımını üçüncü maddesinde açıklar. Buna göre; "bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal veya duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismara maruz kalan veya suç mağduru olan çocuklar" korunma ihtiyacı olan çocuklar olarak tanımlanmaktadır. (5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 2005).

3.2.3. 4857 Sayılı İş Kanunu

10.06.2003 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konan İş Kanunu'nun 71. maddesi çocukların çalışma koşullarını düzenlemektedir. Buna göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması kesinlikle yasaklanmaktadır. 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocuklar, bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerine zarar vermeyecek hafif işlerde çalıştırılabilir. Ancak, bu çalışmanın, çocukların eğitime devam etmelerine engel olmaması gerektiği belirtilmektedir. Çocukları "yer ve su altında çalıştırma yasağı" ise 72. ve 73. maddelerde yer almaktadır. Buna göre, tünellerde, kanalizasyon inşaatlarında, maden ocaklarında veya kablo döşeme gibi yer veya su altındaki işlerde 18 yaşını doldurmamış erkekler ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır. Madde 73 ise sanayi işlerinde 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılmasını da yasaklamaktadır (İş Kanunu, 2003: Madde 72,73).

3.2.4. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

11.01.2011 tarihinde kabul edilerek, 04.02.2011 tarihinde 27836 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6098 Sayılı Borçlar Kanunu'nda çocukların çalışmasına ilişkin çok sayıda özel düzenlemenin olduğu söylenemese de, İş Kanunu'nun kapsamı dışında çalıştırılan çocukların iş ilişkilerindeki hizmet sözleşmelerine ilişkin hükümleri içermesi bakımından önemlidir. İş Kanunun kapsamı dışında kalan iş ve işlemler, İş Kanunu'nun 4. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre;

- *"Deniz ve hava taşıma işlerinde,"*
- *"50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde,"*
- *"Aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri,"*
- *"Bir ailenin üyeleri ve 3 üncü dereceye kadar (3 üncü derece dahil) hısımları arasında dışardan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde,"*
- *"Ev hizmetlerinde,"*
- *"Çıraklar hakkında,"*
- *"Sporcular hakkında,"*
- *"Rehabilite edilenler hakkında,"*
- *"507 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Kanununun 2 nci maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde."*

İş kanunu hükümleri uygulanmamaktadır (İş Kanunu, 2003: Madde 4).

Borçlar Kanunu'nun 18 yaşından küçük olan işçilerin yıllık izin sürelerini düzenleyen "Yıllık İzin" başlıklı 422. maddesine göre; işveren, bir yıldan fazla süredir çalışan işçilere yılda en az 2 hafta, 18 yaşından küçük ve 50 yaşından büyük işçilere ise en az 3 hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür (Borçlar Kanunu, 2011:Madde 4 ve 422).

3.2.5. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

1961 yılında yürürlüğe konan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 'nun 59. maddesi, zorunlu ilköğretim çağında olan ve eğitimine devam etmeyen çocukların resmi veya özel iş yerlerinde ücretli veya ücretsiz çalıştırılamayacağı belirtmektedir. Ancak aynı maddede, ilköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenlerin, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümlerini uygulanmak şartıyla ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabileceği ifade edilmektedir (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961).

3.2.6. 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, çırak, kalfa ve ustaların yetiştirilmesi ile ilgili kuralları belirlemek amacıyla, okullarda, yükseköğretim kurumlarında ve işletmelerde gerçekleştirilecek mesleki eğitimi düzenlemeyi hedeflemektedir. Kanunun 3. Maddesinde, aday çıraklığın ve çıraklığın yer verilmektedir. Buna göre;

Aday Çırak: *"çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine işyeri ortamı tanıtılan, sanat ve mesleğinin ön bilgileri verilen kişiyi;"*

Çırak: *"çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştirilen kişiyi;"*ifade eder (Mesleki Eğitim Kanunu, 1986: Madde 3).

Kanunun 11. maddesinde aday çırak ve çırakların öğrenci statüsünde kabul edildiği ve bu statüleri gereği öğrencilik haklarından yararlanabileceği, bunların işyerinde çalışan işçi sayısına dâhil edilmeyeceği belirtilmektedir (Mesleki Eğitim Kanunu, 1986: Madde 11).

3308 sayılı Kanun'da çırak ve aday çıraklar öğrenci statüsünde kabul edilmektedir. Çünkü çıraklık konusundaki temel amaç, çırakların bir mesleği öğrenmeleri ve bu mesleği uygulamaya başlamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, pratikte çırakların işverenler tarafından kimi zaman mesleki olmayan işlerde

uzun süreler çalıştırıldığı ve üretime katıldığı durumlar gözlemlenebilmektedir (Bozkurt, 2021: 80).

3.2.7. 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu

06.05.1930 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 173. Maddesinde on iki yaşından küçük tüm çocukların fabrika, imalathane gibi her türlü sanayi kuruluşlarında ve maden işlerinde işçi veya çırak olarak çalıştırılmasının yasak olduğu ve on iki ile on altı yaş arasındaki kız ve erkek çocukların, günde sekiz saatten fazla çalıştırılamayacağı hükme bağlanmıştır (Umumi Hıfzısıhha Kanunu,1930: Madde 173).

1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun, birçok kez değişikliğe uğramış olmasına rağmen, çocukların çalıştırılması ile ilgili hükümlerinin uzun bir süredir değişmemiş olması çocukların korunmasını öngören ilkenin gerekliliklerinin yerine getirilmediği izlenimini vermektedir. Ayrıca, bu düzenlemeler uluslararası sözleşmelerle ve İş Kanunu'yla uyumsuzluk göstermektedir. Örneğin, İş Kanunu, 16 yaşından büyük çocukların istihdam edilmemesini öngörmesine rağmen, sağlık açısından riskli, tehlikeli veya ağır işlerin belirlenmesi ve bu işlerdeki düzenlemeler Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda farklı prensiplere dayanmaktadır. Özkaraca ve Ünal çalışmalarında bu durumun eşitlik ilkesine aykırılık oluşturduğunu ve mevzuatta değişiklik yapılması gerektiğini ifade etmektedir (Özkaraca vd., 2014:372).

3.3. Türkiye'de Çocuk Emeği Sorununun Ortadan Kaldırılasına Yönelik Sosyal Politikalar

Sosyal politika, endüstrileşme ve kentleşmenin getirdiği iş kazaları, hastalıklar, işsizlik ve yaşlılık gibi sorunlara karşı işçileri korumak ve çözümlemek amacıyla alınan önlemleri ifade eden bir kavramdır. Bu kavram ilk kez Almanya'da kullanılmış olup, endüstrileşen toplumlardaki emek ve sermaye arasındaki çatışmaların ve eşitsizliklerin belirgin hale geldiği dönemlerde ortaya çıkmıştır. Temel

hedefi, artan emek-sermaye çatışmasını azaltmak ve toplumdaki adaletsizlikleri gidermektir (Koray, 2008:33).

Çocukların çalıştırılması, sosyal politikaların gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü çocuk emeği sorunu endüstri devrimi ve sonrasında belirgin bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Çocukların durumunu düzeltmek adına ilk kurumsal ve yasal dayanaklı uygulamalar da çocuk emeği konusunda ortaya çıkmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi döneminde, kapitalist toplumun oluşum sürecinde çocuk emeği oldukça yaygın ve acımasız bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum, çocuklara yönelik sosyal politikaların oluşumunda ve gerekliliğinin anlaşılmasında etkili olmuştur (Sunal, 2009:81).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 1990'ların başından bu yana çocuk emeği sorunu konusunda aktif bir rol üstlenmektedir. Bakanlıkların öncelikli görevi, çocuk emeğini engellemeye yönelik çalışmaları desteklemek ve bu alanda faaliyet gösteren kamu kurumları, işçi-işveren birlikleri ve sivil toplum örgütleri arasında iş birliği ve koordinasyonu teşvik etmektir. Bakanlıklar, çocukların çalıştırılması konusunda mücadele etmek için çeşitli kurumlarla ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği içinde politikalar oluşturmakta ve uygulanmasını takip etmektedir (ÇSGB, 2018: 92).

Çocukların çalıştırılması ile mücadele kapsamında dünden bugüne tarihsel süreç ve yapılan çalışmalar;

- **1990**- Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamıştır.
- **1992**- UÇÖ, Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programını (IPEC) başlatmıştır. Türkiye, IPEC'e katılan ilk altı ülkeden biridir.
- **1992**- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü bünyesinde "Çalışan Çocuklar Bölümü" kurulmuştur.
- **1998**- Türkiye, UÇÖ'nün 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesini onaylamıştır.

- **2001**- Türkiye, UÇÖ'nün 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması Acil Eylem Sözleşmesini ve 190 sayılı Tavsiye Kararını onaylamıştır.
- **2002**- UÇÖ, Türkiye'nin de onayladığı 182 sayılı Sözleşme kapsamında 12 Haziran'ı "Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü" olarak ilan etmiştir.
- **2005**- Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi (ZBPPÇ) 2005- 2015 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.
- **2005**- 2005/5 sayılı "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli" konulu Genelge 25 Mart 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- **2006**- Türkiye, UÇÖ tarafından çocuk emeği ile mücadelede örnek ülke seçilmiştir.
- **2010**- 2010/6 sayılı "Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi" Genelgesi 24 Mart 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- **2016**- Mevsimlik tarım işçisi olarak başka illere giden işçilerin çocuklarının eğitime erişim ve devamlarının sağlanması amacıyla MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 2016/5 sayılı "Mevsimlik Tarım İşçileriyle Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi" konulu Genelge 21 Mart 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- **2017**- Mevsimlik tarım işçisi olarak başka illere giden işçilerimizin ve ailelerinin yaşadığı sorunların ilgili kurumlara verilen görevlerle giderilmesini amaçlayan 2017/6 sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri konulu Genelge, 19 Nisan 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Genelge ile 2010/6 sayılı Genelge yürürlükten kaldırılmıştır.
- **2017**- Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) yürürlüğe girmiştir.
- **2018**- 2018/3 sayılı "2018 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı" konulu Genelge 20 Şubat 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- **2018**- İlgili Bakanlıklar, sosyal taraflar, meslek kuruluşları ve UÇÖ tarafından "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ortak Deklarasyonu" imzalanmıştır (ÇSGB, 2018: 92).
- **2020**- Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi
- **2023**- Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2028)

3.3.1. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2017-2023)

Türkiye'de çocuk emeğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin faaliyetlerin bir ulusal program çerçevesinde gerçekleştirilmesi amacıyla, 2017 yılında o zamanki adıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı" hazırlayarak çocuk emeğini önlemeye yönelik temel stratejiler ve faaliyetler ile bunları uygulayacak kurum ve kuruluşları belirlemiştir. Programın temel hedefinin, yoksulluğu ortadan kaldırarak, eğitimin kalitesi ve ulaşılabilirliğini arttırılarak, başta çocuk emeğinin en kötü biçimleri olmak üzere, çocukların çalıştırılmasının önlenmesi olduğu belirtilmektedir (Kaya ve Memiş, 2019:2541).

Eylem planında belirlenen strateji kapsamında, 2023 yılında özellikle sanayide ağır ve tehlikeli işlerde, sokakta ve mevsimlik gezici geçici tarımda gerçekleşen çocuk emeğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (ÇSGB, 2017a: 57).

Kapar, Türkiye'de çocuk emeğinin en kötü biçimlerinin hangi alanda bulunduğu ve ne kadar çocuğu kapsadığına ilişkin verilere ulaşmanın zor olduğunu belirtmektedir. Ancak çocuk emeğinin en kötü biçimlerine dair yaptığı çalışmasında, TÜİK tarafından yayınlanan "Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar" verisinin sınırlı da olsa fikir verebileceğini ifade etmektedir. Bu verilere göre, 2017 yılında 335 bin 247 çocuğun suç mağduru olduğu ya da suça sürüklendiği için güvenlik merkezine getirildiği, bu çocuklardan 5 bin 958'inin gayrimeşru etkinliklerde bulunma

anlamına gelen uyuşturucu kullanmak, alıp ve satmak suçu isnat ettiği belirtilmektedir. Ancak bu verilere temkinli yaklaşmak gerektiğinin de altı çizilmektedir (Kapar, 2019:2487).

Eylem planı kapsamında ulusal politika ve hedefler yedi başlık altında ele alınmıştır. Buna göre;

- Hukuki düzenlemeler ile mevzuatın uygulanması ve güncellenmesi,
- Mevcut kurumsal yapıların güçlendirilmesi ve yeni kurumsal yapıların oluşturulması,
- Farkındalığın arttırılması,
- Sosyal tarafların ve toplumun katılımının sağlanması,
- Eğitim ve iyileştirme,
- Yoksulluğun giderilmesi,
- Sosyal koruma ve sosyal güvenlik ağının genişletilmesi amaçlanmaktadır (ÇSGB, 2017a: 58,59)

3.3.2. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 18.07.2019 tarihli 105'inci Birleşiminde onaylanan On Birinci Kalkınma Planı'nın "Çocuk" başlıklı bölümünde; İlk olarak, sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı çalıştırılan çocuklar ile gezici ve geçici tarım işlerinde çalıştırılan çocuklar için önlemler alınacağı belirtilmektedir (TBMM, 2019:142).

Kalkınma planı kapsamında, toplumsal farkındalık ve bilinç düzeyi artırılarak çocuk emeği konusunda toplumun duyarlılığının geliştirileceği ve çocukların çalıştırılmasıyla mücadelede etkinlik sağlamak adına "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimleri", ülkenin her iline yaygınlaştırılarak yerel düzeyde bu konuda çalışan

kurumlar arasındaki iş birliğinin ve koordinasyonun daha etkin hale getirileceği belirtilmektedir. Böylece, ilgili kurumların bir araya gelerek çocukların çalıştırılmasıyla mücadelede daha etkili adımlar atması amaçlanmaktadır (TBMM, 2019:142).

Ayrıca Koruyucu ve önleyici hizmetler çerçevesinde, sokakta çalışan veya çalıştırılma riski altında olan çocuklara yönelik olarak mobil ekiplerin güçlendirilmesi ve mevsimlik/gezici tarımda çalışan ailelerin çocuklarının gelişimlerine katkı sağlayacak faaliyetlerin düzenli ve sürekli olarak sunulması, kalkınma planının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (TBMM, 2019:142).

3.3.3. Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)

Ulusal İstihdam Stratejisi (UİS) belgesi, Türkiye'nin yüksek gelir düzeyine sahip ekonomiler arasında yer alabilmesi için işgücü piyasasının etkinliğini artırmak, nitelikli işgücü yetiştirerek üretim süreçlerine katılımlarını sağlamak ve istihdam oranlarını ile işgücü verimliliğini yükseltmek amacıyla işgücü piyasasının ihtiyaçlarını, sorunlarını ve beklentilerini dikkate alarak dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır (ÇSGB, 2018: 95).

UİS 2023 yılında özellikle sanayide ağır ve tehlikeli işlerde, sokakta ve mevsimlik gezici geçici tarımda gerçekleşen çocuk emeğinin en kötü biçimlerinin tamamen ortadan kaldırılmasını, diğer alanlarda çocuk emeğini ise % 2'nin altına düşürülmesini hedeflemektedir (ÇSGB, 2017b: 45)

3.4. Çocuk Emeğiyle İlgili Türkiye'nin Onayladığı Uluslararası Belge ve Sözleşmeler

1992 yılında Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ile imzalanan Mutabakat Zaptı ile UÇÖ'nün Çocuk Emeği ile Mücadele Programı'na katılan ilk altı ülkeden biri olmuştur. Geçen yıllar içinde, çocukların çalıştırılmasına karşı önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, UÇÖ'nün 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari

Yaş Sözleşmesi'ni 1998 yılında ve Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi'ni ise 2001 yılında onaylamıştır. Siyasi taahhüdün eyleme dönüşmesi adına, En Kötü Biçimlerdeki Çocuk Emeğine yönelik Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi (2005-2015) oluşturulmuştur. Bu çerçevede, acil müdahale gerektiren çalışma biçimleri tanımlanmış ve çocuk emeğiyle mücadelede çok boyutlu, çok taraflı ve çocuğun sosyal çevresiyle birlikte değerlendirildiği bir yaklaşım benimsenmiştir. 2015 yılında tamamlanan politika ve program çerçevesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından 2017-2023 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmiş ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) hazırlanmıştır. Türkiye, 2018 yılını Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yılı ilan etmiş ve bu süreçte gerçekleştirilen çalışmalar hız kazanmıştır. (ILO, 2021).

3.4.1. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye'nin çocuk hakları ile ilgili uluslararası düzeyde taraf olduğu sözleşmelerden biridir. Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni (ÇHS) 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme, Bakanlar Kurulu'nun 09.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı kararıyla onaylanarak 27.01.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32. Maddesinde *"Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler"* hükmü yer almaktadır. (ÇHS, 1995: Madde:32).

3.4.2. Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

Türkiye, UÇÖ'nün 1992 yılında başlattığı, ülkelerin çocuk emeğiyle mücadele kapasitesini arttırarak çocuk emeğini kademeli olarak ortadan kaldırmayı

amaçlayan, “Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programına” (IPEC) katılan ilk altı üyeden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin IPEC programına katılımı, çocukların çalıştırılmasıyla mücadelede önemli bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. 1992-1993 döneminde gerçekleştirilen doğrudan eylem programları, çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeyi, temel nedenleri araştırmayı, politikalar geliştirmeyi ve mücadeleleri güçlendirmeyi hedeflemiştir. IPEC çerçevesinde, 1996-1997 yıllarında çocukların iş hayatından çekilmesini hedefleyen programlar geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır ve çocuk emeğinin en kötü biçimlerini önlemeye yönelik çalışmalar daha fazla önem kazanmıştır (Karadeniz, 2022: 136).

IPEC projesinin esas hedefi Türkiye'de çocuk emeğinin en kötü biçimlerini sona erdirmektir. Bu hedef doğrultusunda belirlenen strateji, ulusal politikaların oluşturulması, kısa ve orta vadede çalıştırılan çocukları korumak ve eğitime yönlendirmektir. Ayrıca, ağır ve tehlikeli işlerden uzaklaşmaları ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Uzun vadede ise çocuk çalıştırılmasını tamamen sonlandırmak hedeflenmektedir (Kayhan, 2012: 190).

UÇÖ, çocukların, sağlıkları, güvenlikleri veya ahlaki gelişimleri için zararlı olan, onların ölmesine, yaralanmasına, hastalanmasına ya da engelli kalmasına neden olabilecek çalışma koşulları ve ortamı içeren işleri tehlikeli çocuk emeği olarak kabul etmektedir. Tehlikeli çocuk emeğinin ise en yaygın görüldüğü çalışma statüsünün, ücretsiz aile çalışanı statüsü olduğu belirtilmektedir. Ayrıca tarımda çalışmanın gerçekleştirildiği işyerleri ve üretim faaliyetlerinin tamamına yakını “tehlikeli” ya da “çok tehlikeli” olarak sınıflandırılmaktadır. Aynı şekilde sanayi sektörünün de önemli bir kısmı “tehlikeli” ya da “çok tehlikeli” kabul edilmektedir (Kapar, 2019: 2489). Bu bilgiler ışığında TÜİK’in 2019 “Çocuk İşgücü Anket Sonuçları” değerlendirildiğinde, ücretsiz aile çalışanı statüsünde 261 bin çocuğun olduğu, tarım ve sanayi sektörlerinde ise toplamda 392 bin çocuğun çalıştırıldığı görülmektedir. Bu veriler Türkiye’deki tehlikeli çocuk emeğinin 600 binden fazla olabileceği sonucunu vermektedir.

3.4.3. UÇÖ'nün Türkiye'de Çocuk Çalıştırılmasıyla Mücadele Programı (2021-2025)

1992'den beri Türkiye'de faaliyet gösteren UÇÖ Türkiye Ofisi, 2021-2025 arasını kapsayan bir programla çocukların çalıştırılması konusunda ulusal paydaşlarla işbirliği içinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu program, Ulusal İstihdam Stratejisi ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nın önceliklerine dayanarak, Türkiye'de çocuk emeği sorununun sona erdirilmesini hedeflemektedir. Çocuk emeği sorununu sona erdirmek, insan onuruna yakışır ve sürdürülebilir bir çalışma yaşamını hedeflemek için, odak noktasını kaliteli eğitim sağlamaya, mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmasına, sosyal korumanın genişletilmesine ve sosyal diyalog desteğine yönlendirmek mümkündür. UÇÖ Türkiye Ofisi, ulusal ortaklarını destekleyerek öncelikle en kötü biçimleri olmak üzere çocuk emeği sorununu sona erdirmeyi amaçlamaktadır (ILOa, 2021).

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Türkiye Ofisi, Çocuk Emeği ile Mücadele Programı çerçevesinde, çeşitli kalkınma ortaklarından sağladığı finansal kaynaklarla mevsimlik tarım işlerinde çocuk emeğiyle mücadeleyi öncelik haline getirmiştir. Bu bağlamda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Çalışma Genel Müdürlüğü ile işbirliği yaparak üç farklı proje yürütmektedir (ILOa, 2021).

3.4.3.1. Mevsimlik Tarımda Fındık Hasadında Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Projesi(1 Kasım 2020-31 Mart 2024)

Proje, Trabzon, Samsun, Zonguldak ve Şanlıurfa illerinde hayata geçirilmekte olup, projenin temel hedefi, mevsimlik tarımda özellikle fındık hasadında çocukların çalışmasını sona erdirmek ya da engellemek için kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki işbirliğini güçlendirmektir (ILOb, 2021).

3.4.3.2. Mevsimlik Tarımda Çocuk Emeğinin Önlenmesi Projesi (1 Ekim 2020-31 Aralık 2023)

Proje, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman, Diyarbakır, Adana, Mersin, Hatay, İzmir, Manisa, Ankara, Eskişehir, Konya, Malatya, Ordu, Bursa ve Düzce illerinde hayata geçirilmektedir. Bu proje, mevsimlik tarımda en kötü biçimlerdeki çocuk emeğinin ortadan kaldırılması amacıyla ulusal ve yerel kapasitenin güçlendirilmesini ve risk altındaki çocuklara ve ailelerine hizmet sunulmasını hedeflemektedir (ILOb, 2021).

3.4.3.3. Türkiye'deki Mevsimlik Fındık Tarımında En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesine Yönelik Kapsamlı Model Projesi (2 Ocak 2012 - 31 Aralık 2023)

Proje, Ordu, Giresun, Samsun, Sakarya, Düzce ve Şanlıurfa İllerinde uygulanmakta olup projenin hedefi, mevsimlik fındık tarımında çocukların çalıştırılmasını sona erdirmek için stratejik bir müdahale modeli geliştirmek, bu modeli fındık tarımının yapıldığı diğer bölgelere yaygınlaştırmak, aynı zamanda göç veren illerde (mevsimlik tarım işçilerinin kendi memleketleri) izleme faaliyetlerini uygulamak ve politika oluşturmaya katkıda bulunmak olarak belirlenmiştir (ILOb, 2021).

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Türkiye Ofisi, Çocuk Emeği ile Mücadele Programı çerçevesinde farklı kalkınma ortaklarından elde ettiği mali kaynaklarla mevsimlik tarım işlerinde çocuk emeğiyle mücadeleyi öncelikli bir konu olarak belirlemiştir. Bu önceliğin temel nedenlerinden biri, gezici ve geçici tarım işçiliğinin aileleri çeşitli risklere maruz bırakması ve çocukların bu risklere karşı aşırı derecede savunmasız olmalarıdır (ILOa, 2021).

Türkiye'de çocukların iş kaynaklı ölümüne dair veriler sınırlı olup, 2007-2017 yılları arasından medyaya yansıyan haberlere göre, iş kaynaklı kazalar sonucunda 398 çocuğun yaşamını yitirdiği belirtilmektedir. Çocukların 44'ünün 5-11 yaş aralığında, 79'unun 12-14 yaş aralığında, 265'inin ise 15-17 yaş aralığında olduğu ifade edilmektedir. En çok ölümün yaşandığı sektörün 237 çocuğun öldüğü tarım sektörü olması bu sektördeki çocuk emeği sayısının fazla olmasından ve sektörün tehlikeli olmasından kaynaklanmaktadır. Tehlikeli çocuk emeğinin çok olduğu bir başka sektör olan sanayi sektöründe ise 87 çocuğun iş kaynaklı sebeplerle hayatını kaybettiği görülmektedir. Ayrıca ölen çocukların 57'sinin inşaat, 17'sinin ise hizmet sektöründe çalıştığı bilinmektedir (Batır, 2020). Ancak bu veriler, enformel çalışma biçimleri ya da hane içi gerçekleştirilen çocuk emeği göz önüne alındığında fazlasıyla yetersiz kalmaktadır.

3.4.4. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1989 yılında Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı (ASŞ) bazı çekincelerle birlikte onaylamıştır. Bu çekinceler arasında özellikle "Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı"na ilişkin 7. madde fıkraları bulunmaktadır. Daha sonra, ASŞ'nin yerine geçmek ve sosyal hakların kapsamını genişletmek amacıyla 1996 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ) imzalanmış ve 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. 27 Eylül 2006 tarihinde Türkiye, 5547 sayılı Kanun ile GGASŞ'yi bazı çekincelerle birlikte onaylamıştır. Bu süreçte, çocuk ve gençlerin korunmasına ilişkin olan ve ASŞ'de çekince konulan düzenlemeye benzer bir düzenleme olan 7. maddeye Türkiye çekince koymamıştır (Özkaraca vd., 2014:362).

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın getirdiği düzenlemelerle birlikte Avrupa Sosyal Şartındaki mevcut hükümler geliştirildiği görülmektedir. Örneğin, GGASŞ'de ağır ve tehlikeli işler için belirlenen asgari çalışma yaşı 18 iken, ASŞ ülkelerin bu konuda kendi sınırlamalarını belirleme özgürlüğünü benimsemiştir. ASŞ,

çalışma sürelerini sınırlarken 16 yaşından küçükleri ele almıştır, ancak GGASŞ ile bu düzenleme 18 yaşından küçükleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Ayrıca, GGASŞ ile birlikte, 15-18 yaş arası çocuklar için 3 hafta olan ücretli yıllık izin süresi 4 haftaya çıkarılmıştır (Çelik, 2010: 67).

SONUÇ

Çocuk emeği sorununun çözümü için tarih boyunca atılan adımlar, hazırlanan eylem planları, yapılan yasal düzenlemeler ve imzalanan sözleşmeler birlikte değerlendirildiğinde, gelinen noktanın ulaşılması amaçlanan hedeften oldukça uzak olduğu görülmektedir. UÇÖ ve UNICEF, Covit-19 ve Çocuk Emeği Raporunda *"son yirmi yılda çocuk emeğiyle mücadelede önemli adımlar atılmıştır. Ancak COVID-19 küresel salgını, tüm kazanımları tersine çevirecek gerçek tehlike yaratmaktadır."* ifadelerine yer vermektedir (ILO ve UNICEF, 2020). Bu ifade, çocuk emeği sorununa getirilen çözümlerin kırılganlığını gözler önüne sermektedir. Dünya'da yaşanan her krizin, her salgının, her savaşın, işgücü üzerinden sağlanan her rekabet avantajının yoksulluğu daha da arttırdığı bilinmektedir ve yoksulluk çocuk emeğinin ortadan kaldırılması önündeki en büyük engel olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde çocuk emeğinin en kötü biçimlerinin dahi ortadan kaldırılamadığı görülmektedir. Bugün hala milyonlarca çocuk, hayatlarını riske atan tehlikeli işlerde çalıştırılmakta, uyuşturucu ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmakta, kölelik ve kölelik benzeri uygulamalarda tutularak istismar edilmektedir. UÇÖ'nun en kötü biçimlerdeki çocuk emeğini sonlandırmak için hazırlamış olduğu 182 sayılı sözleşmenin, üye tüm ülkeler tarafından imzalanmış olması, bu alanda atılan en büyük adımların başında gelmektedir. Türkiye bu sözleşmeyi 2001 yılında imzalamıştır ve aradan geçen yirmi yıla yakın süreçte alınan hukuksal önlemler, gerçekleştirilen sosyal politikalar ve hazırlanan eylem planları olsa da yapılan çalışmalar, Türkiye'de çocuk emeği ve en kötü biçimlerinin varlığının devam ettiğini göstermektedir.

TÜİK'in 2019 verilerine göre tüm yasal ve kurumsal düzenlemelere rağmen 5-17 yaş grubunda 720 bin çocuk çalıştırılmaktadır. TÜİK'in çocuk emeğine ilişkin araştırmasının anket verileri kullanılarak, lojistik regresyon analizi yöntemiyle Türkiye'de çocuk emeği sorununu etkileyen faktörlerin ölçümlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK) Mikro Veri Talep Uygulamasından temin edilen, 5-17 yaş grubundaki çocuklara uygulanan 22.492 anket verisi

kullanılmıştır. Çocuğun çalıştırılma durumunu etkileyen faktörler, cinsiyet, yaş grubu, eğitime devam etme durumu, bitirilen okul, anne - babanın çalışma durumu ve anne - babanın eğitim durumu değişkenleri kullanılarak incelenmiştir. Marjinal etkiler incelendiğinde, cinsiyet değişkeni için, erkek çocuğun istihdamda yer alma olasılığının kız çocuklarına göre %3 daha fazla olduğu görülmüştür. 12-14 yaş grubundaki çocukların çalışma olasılığının 5-11 yaş grubundakilere göre %3 daha fazla olduğu, 15-17 yaş grubundaki çocukların çalışma olasılığının 5-11 yaş grubundaki çocuklara göre %8 daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitime devam etmesi çocuğun istihdamda yer alma olasılığını %5 azaltmaktadır. İlkokul eğitimini tamamlamış çocuklar, tamamlamayanlara göre %3 daha fazla, lise eğitimini tamamlamış çocuklar ilkokul eğitimini tamamlamayanlara göre yaklaşık %5 daha fazla istihdamda yer almaktadır. Annesi lise altı eğitime sahip olan çocuklar, annesi okuryazar olmayanlara göre %5, annesi lise ve üstü sahip olanlar, annesi okuryazar olmayanlara göre %7 daha az istihdamda yer almaktadır. Benzer şekilde, babası lise altı eğitime sahip çocuklar, babası okuryazar olmayanlara göre %1 daha az istihdamda iken, lise ve üstü eğitime sahip babaların çocukları, babası okuryazar olmayanlara göre %4 daha az istihdamda yer aldığı görülmektedir. Sonuçlara bakıldığında çocuk emeğiyle mücadelede birincil hedefin, çocukları çalışma hayatından uzak tutarak eğitime yönlendirmek olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Annesi istihdamda yer alan çocuklar, annesi çalışmayan çocuklara gör %3, babası istihdamda yer alan çocuklar babası çalışmayan çocuklara göre yaklaşık %2 daha fazla istihdamda yer almaktadır. Bu kapsamda, ailelerin ekonomik durumlarına destek olacak sosyal politikalar, eğitim olanaklarının artırılması, ailelere yönelik destek programları ve iş gücü piyasasında çocukların çalıştırılmasını engelleyici tedbirler alınmalıdır. Ayrıca, uluslararası iş birliği ve anlaşmaların yanı sıra, yerelde etkili politikalar oluşturmakta önem arz etmektedir.

Sonuçlar genel olarak incelendiğinde ele alınan değişkenlerin beklentilerle uyumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Çocuğun demografik özelliklerinin yanı sıra, ebeveynlerin eğitim düzeyinin çocuğun istihdamı konusunda oldukça etkili olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında hem ekonomik faaliyette bulunma hem de ev

işlerine katkı sağlama çocuğu istihdamda kapsamına almaktadır. Ebeveynlerin çalışma hayatında olması ekonomik durumu iyileştireceğinden, çocukların istihdama katılımı ile negatif ilişkili olması beklenmektedir. Diğer yandan ebeveynin çalışıyor olması, çocuğun ev işlerini üstlenmesi ile sonuçlanacağından pozitif ilişki söz konusu olmaktadır. Burada beklentiyi açıklarken hangi durumun daha baskın olduğunun dikkate alınması önem arz etmektedir.

Çocuk emeğiyle mücadelede karşılaşılan zorluklar, genellikle çocukların çalışmaya zorlandığı sosyo-ekonomik koşullarla yakından ilişkilidir. Özellikle yoksulluk, eğitim fırsatlarının kısıtlılığı, ailelerin ekonomik sıkıntıları ve toplumsal yapıdaki bozukluklar, çocukları çalışmaya yönlendiren faktörler arasında yer almaktadır.

Çocuk emeği ve en kötü biçimleri, çocukların eğitim, sağlık, yaşama, barınma, fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi temel haklarını ellerinden almaktadır ve çocukların haklarının ellerinden alınmasının geçerli hiçbir mazereti olmaması gerekmektedir. Çocukların çalıştırılmasını engellemek, uzun vadeli eğitim çözümleri, ailelerin ekonomik durumunu güçlendirecek politikalar ve çocukların haklarını koruyan yasal düzenlemeleri içeren bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Allain, J. (2015). The Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery. In The Law and Slavery (pp. 532-538). Brill Nijhoff.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, (2000), *Charter Of Fundamental Rıghts Of The European Unıon* (2000/C 364/01). https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Avrupa Sosyal Şartı, (1996). Torino, 18.X.1961, Avrupa Anlaşmaları Serisi - No. 35, https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf

Aydın, F. (Ed.). (2014). Çalışma mevzuatı ile ilgili Avrupa Birliği direktifleri. TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Aykaç, H. B. (2015). Hukuksal açıdan çocuk ve genç işçiliği. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (116), 335-386.

Batır, E. (2020). *Çocuk işçi ölümleri: Yaşam ve eğitim hakkı.*(Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı Yetişkin Eğitimi Programı, Ankara.

Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele ve Türkiye'nin uyum sürecindeki yeni uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Bulut, I. (1997). Psiko-sosyal gelişim sorunları, sanayi bölgelerinde çalışan çocukların sorunları. *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları: s.44-74.*

Cesur, E.E. (2006). *Çocukların çalıştırılmasının ekonomik büyümeye etkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, İzmir.

Çelik, A. (2010). Çocuk işçiliğinin bitmeyen öyküsü üstüne. Kemal İnal (Der.), Türkiye'de Çocuk Emeği, 1. Baskı içinde (54-76), Ankara: Ütopya Yayınevi.

Çelik, H.,(2018). *Yoksulluk ve yoksulluğu azaltma yöntemleri: Az gelişmiş ülkeler üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Adana.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, T.C. Resmi Gazete, Sayı No:22184 (27 Ocak 1995) Karar Sayısı: 94/6423. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf

Çocuk Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı No:25876 (15 Temmuz 2005) Kanun No: 5395. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf

Çöpoğlu, M. (2018a). Türkiye'de çocuk işçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 357-398.

Çöpoğlu, M. (2018b). Bir kısır döngü: Dünyada ve Türkiye'de çocuk işçiliği ve işsizlik. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(5), 671-685.

ÇSGB (2014). Avrupa Sosyal Şartı. ÇSGB Yayını No: 06, Ankara. https://www.csgb.gov.tr/media/1318/avrupa-sosyal-%C5%9Fart%C4%B1.pdf

ÇSGB (2017a). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı. ÇSGB Yayını, Nr. 63, Ankara. https://www.ika.org.tr/dokumanflipbook/cocuk-isciligi-ile-mucadele-ulusal-programi-2017-2023/488

ÇSGB (2017b), Ulusal İstihdam Stratejisi, ÇSGB Yayını, Ankara. http://www.uis.gov.tr/media/1437/uis2014-2023.pdf

ÇSGB (2018), Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı, ÇSGB Yayını, Nr. 72, Ankara. https://www.csgb.gov.tr/media/19084/cocuk_isciligi_elkitabi.pdf

Efe, H.,ve Uluoğlu, S. A. (2015). Dünyada çocuk işçiliğiyle mücadelede gelinen nokta ve geleceğe dair bazı öngörüler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, *13*(51), 46-72.

Erder, S. ve Lordoğlu, K. (1993). Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması, *Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul.*

Erdoğan, E. ve Semerci, P. U. (2019) Türkiye'de 2000 Sonrası Akademik Yazında Çocuk İşçiliği Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4(63), 2503-2538.

Erdut, Z. (2002). Küreselleşme bağlamında uluslararası sosyal politika ve Türkiye. *İzmir: Dokuz Eylül Yayınları*, *2*.

Erol H. ve Aytur G., (2017), Türkiye'de işsizlik ve sendikalaşma ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 116-127..

Ertan, İ. M. (2008). Ulusalüstü insan hakları hukuku ve Türk hukukunda asgari çıraklık yaşı. *Çalışma ve Toplum*, 2(17), 173-198.

European Commission. (1990). *The Community Charter of Fundamental Social Rights for Workers*. Office for Official Publications of the European Communities. https://aei.pitt.edu/4629/1/4629.pdf

Fabrika ve Atölye Yasası (1878), Factory and Workshop Act 1878, https://education-uk.org/documents/acts/1878-factory-workshop-act.html

Gallinetti, J. S. (2007). *An Assessment of the Significance of the International Labour Organisation's Convention 182 in South Africa with specific reference to the Instrumental use of Children in the Commission of Offenses as a Worst Form of Child Labour* (Doctoral dissertation, University of the Western Cape).

Gordon, D., Irving, M., Nandy, S., ve Townsend, P. (2005). Multidimensional measures of child poverty. In *International Conference on the Many Dimensions of Poverty, Brasilia, Brazil* (pp. 29-31)..https://www.ipc-undp.org/conference/md-poverty/papers/Dave%20Gordon.pdf

Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2012). Temel Ekonometri, Çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, *Literatür Yayıncılık, İstanbul.*

Gujarati, D. N., & Ekonometri, T. (2001). Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen (Çev.), 2. *Basım, İstanbul: Literatür Yayıncılık*., 540 – 578.

Gül, S. S., Türkmen, E., ve Nizam, Ö. K. (2019). Türkiye'de emeğin en savunmasız hali: Şanlıurfa'da Suriyeli mülteci çocuk işçi olmak. *Çalışma ve Toplum*, 2(61), 917-940.

Gül, T. ve Öztürk, M. (2020). Çocuk işçiliğinin nedenleri üzerine kavramsal bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 130-148.

Gümrükçüoğlu, Y. B. (2013). Mevzuatımızda çocuk ve genç işçilerin çalışma yaşamında korunmasına ilişkin düzenlemelere genel bir bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 481-546.

Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu* http://sozluk.gov.tr, (29.11.2020 tarihinde erişilmiştir.)

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi* (GD), 3(1), 29-63.

ILO (1998), Showing the Way Trade Unions against Child Labour in India, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_111433.pdf

ILO (2011), Employers' and workers' : handbook on hazardous child labour, International Labour Office, Bureau for Employers' Activities-Bureau for Workers' Activities, Geneva.

ILO (2013), ILO-IPEC's strategies and priorities for addressing child labour and its resource needs October 2013 Geneva22-Switzerland, https://www.ilo.org/ipecinfo/product/download.do?type=document&id=23475

ILO and UNICEF, (2020), COVID-19 and child labour: A time of crisis, a time to act', *ILO and UNICEF, New York, 2020*

ILO(a) Türkiye Ofisi. *Çocuk İşçiliği Tanımı,* Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm

ILO(b) Türkiye Ofisi. *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı,* Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ankara/projects/child-labour/lang--tr/index.htm

ILO(c), ILO'nun Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025) Türkiye, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf , (12.12.2022)

ILO, (1999), 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm

ILO, (1999), C182 - Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182). https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182

ILO, (2015), Sosyal adaletin temelleri atılıyor. https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/The-ILO/Laying-the-Foundations-of-Social-Justice#laying-the-foundations-fo-socia-justice

ILO, (2022), Estrategia del Programa de Referencia IPEC+ de la OIT Programa Internacional para la Erradicación del Trabajo Infantil y del Trabajo Forzoso. Oficina Internacional del Trabajo 4, route des Morillons 1211 Ginebra 22 – Suiza.https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_633420.pdf

ILO,(2017a), *Global estimates of child labour: Results and trends,2012-2016 Geneva,* ErişimAdresi:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf (04.12.2020 tarihinde erişilmiştir)

ILO,(2017b),Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage, Geneva, Erişim Adresi: https://www.alliance87.org/global_estimates_of_modern_slavery-forced_labour_and_forced_marriage.pdf (05.12.2020 tarihinde erişilmiştir).

ILO,(2020), IPEC+ Ejecución del Programa de referencia mundial Hacia un mundo libre de trabajo infantil y trabajo forzoso. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_633438.pdf

IPEC (2002), Every Child Counts New Global Estimates on Child Labour, Programme on the Elimination of Child Labour, International Labour Organization, Geneva.

Kalaycı, C. , Karadeniz, M. (2023). Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin önlenmesinde sosyal korumanın rolü. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9(2), 207-229.

Kalkan, F, (2020). *Yoksullukla mücadelede vatandaşlık geliri (Asgari gelir)*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Sosyal Hizmet Bilim Dalı, İstanbul.

Kanat, M.S., (2020). *Avrupa Birliği Hukuku'nda çocuk ve genç işçilerin korunması*. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Avrupa Birliği Hukuku Programı, İzmir.

Kapar, R. (2019). Çocuk emeğinin en kötü biçimleri ve Türkiye. *Çalışma ve Toplum*, *2019/4*, 4(63), 2461-2502.

Karadeniz, M. (2022), *Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadelede sosyal koruma tedbirleri* (Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, Trabzon.

Karataş, K. (1993). Çocuk işgücü sorunu: Nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 11 / sayı 1-2-3 / s. 85-102

Kaya, S.A. ve Memiş, E. (2019). Türkiye'de çocuk emeği: İşgücü anketlerinden ve zaman kullanım anketlerinden gözlemler. *Çalışma ve Toplum*, *2019/4*.

Kayhan, N. (2012). Çocuk işçiliği, IPEC deneyimi ışığında sanayide çalışan çocukların sorunları. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 187-200.

Koray, M. (2008). Sosyal politika (3. baskı). *İmge Kitabevi, Ankara*.

Kumaş, H. (1993). *Türkiye'de çalışan çocuk gerçeği ve çalışma koşullarının değerlendirilmesi (İzmir örneğinde; ayakkabıcılık, mobilyacılık, oto-yan sanayi sektörlerinde bir çalışma).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Makal, A. (2007). Ameleden işçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi emek tarihi çalışmaları. *İstanbul: İletişim Yayınları.*

Marx, K. (2011). Kapital I. Cilt, Çev. *Mehmet Selik-Nail Satlıgan,Yordam Kitap, Nisan 2011, İstanbul*.

Mavunga, R. A. (2013). A critical assessment of the Minimum Age Convention 138 of 1973 and the Worst Forms of Child Labour Convention 182 of 1999. *Potchefstroom Electronic Law Journal/Potchefstroomse Elektroniese Regsblad*, *16*(5), 121-168.

Metin, Y. (2002). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *57*(04).

NORMLEX,(2023), List of instruments by subject and status. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12030:::NO:::

Organizzazione internazionale del lavoro, & UNICEF. (2021). *Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. ILO and UNICEF. https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_797515/lang--en/index.htm (Erişim: 25.07.2023).

Özeren, E. E. (2004). İş Hukukunda Çalışan Çocuk. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, *52*, 162-171.

Özkaraca, E.,ve Ünal, C. (2014). Küçüklerin çalışmasına ilişkin yasak ve sınırlamalar ile bunlara aykırılık halinde iş sözleşmesinin geçersizliği sorunu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 355-410.

Özsoy, D., (2019). *Türkiye'de yoksullukla ilgili sosyal politikalar: Bir değerlendirme çalışması*. (Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

Selby, J. (2008). Ending abusive and exploitative child labour through international law and practical action. *Australian International Law Journal*, (15), 165-180..

Soydemir, B. (2023). Geçmişten günümüze çocuk emeği: Türkiye'de çocuk emeğinin hukuki boyutu. *Birey, Örgüt ve Toplum*, 89.

Sunal, O. (2009). *Çocuğa yönelik sosyal politika*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Bölümü.

Şahin, B. (2009). *Çocuk işçilerin korunması.* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı.

Şen, M. (2013), 6356 Sayılı Kanun Bakımından Grev ve Lokavt. Erişim Adresi: http://www.muratsen.org/wp-content/uploads/2017/02/6356-SAYILI-KANUN-BAKIMINDAN-GREV-VE-LOKAVT.pdf (23.11.2022 tarihinde erişilmiştir.)

Şenkal, A., ve Doğan, M. (2012). Sosyal politika ve sosyal haklar; vatandaşlık haklarının yeniden kavramsallaştırılması arayışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(17), 63-80.

Şıhaliyev, G. (2020), *Uluslararası boyutta çocuk işçiliği, çocuk işçiliğine karşı hukuki düzenlemeler ve mücadele programları.* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Şişman, Y., ve Hilmi, E. T. C. İ. (2019). Sosyal Politika Açısından Enformel Sektörün Bir Yansıması: Sokakta Çalışan Çocuklar. *Journal of Academic Value Studies*, *3*(12), 172-192.

Taşcı, A.,(2016). *Dünyada ve Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksullukla mücadele politikaları.* (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.

TBMM, (2019), On Birinci Kalkınma Planının (2019-2023) Onaylandığına İlişkin Karar, Karar No: 1225. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (06.12.203)

Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, *2*(17), 61-100.

Tokol, A., (2020). *Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar. Sosyal Politika* (pp.407-424), Bursa: Dora Yayınevi.

Tunçcan, N. (2000). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, boyutları ve küreselleşen dünyadaki konumu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (43-44).

TÜİK, (2019a), İstatistiklerle Çocuk, 2019, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 33733 (17 Nisan 2022)

TÜİK, (2019b), Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 33807 (31 Mart 2022)

TÜİK, (2022). İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti. (Çevrimiçi), Türkiye İstatistik Kurumu, [www.tuik.gov.tr], (Erişim: 15.09.2023).

Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, http://www.tdk.gov.tr (Erişim: 15.08.2023).

UN, (1956), Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery. https://www.ohchr.org/sites/default/files/slaverytrade.pdf (Erişim: 02.05.2023).

UNICEF (1989), "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", Erişim Adresi: https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme (29.11.2022 tarihinde erişilmiştir.)

UNICEF (2004), "Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi" https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf (Erişim: 02.05.2023).

UNICEF and ILO Child Labour: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward, Joint Publication, New York, Haziran 2021. https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/ (Erişim: 02.05.2023).

UNICEF, (1998), The State of the World's Children 1997, Oxford University Press, Oxford. https://www.unicef.org/media/84761/file/SOWC-1997.pdf (Erişim: 12.05.2023).

United States. Department of Labor. (2002). *Advancing the Global Campaign Against Child Labor: Progress Made and Future Actions: Proceedings from the Conference Hosted by the US Department of Labor, in Collaboration with the International Labour Organization, May 17, 2000 Washington, DC*. US Department of Labor.

UNSC (2018), Children and armed conflict in the Syrian Arab Republic, Report of the Secretary-General, United Nations Security Council (UNSC), S/2018/969.

Urhan, B. (1996). *Azgelişmişlik -çocuk istihdamı ilişkisi ve Türkiye'de çocuk işgücüne ilişkin sorunlar*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Wagmiller, R. L. , Adelman, R. M. (2009). Childhood and Intergenerational Poverty, https://www.nccp.org/wp-content/uploads/2020/05/text_909.pdf(Erişim: 30.05.2023).

Yalçin, Ö. (2014). *Türkiyede işsizlik sorunu ve işsizlikle mücadelede uygulanan politikalar ve bu politikaların genel değerlendirmesi: Karabük ili örneği*.

(Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Isparta, 2014.

Yayla, Y. (2017). Küresel Dünya'da ve Türkiye'de çocuk işçiliği: uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler ve ampirik göstergeler. *TBB Dergisi*, *29*(128), 413-436..

Yığit, R., Üğücü, G., ve Kaya, S. (2018). Yoksulluk: Çocuk sağlığını tehdit eden bir durum. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergis*i, 2(2), 83-98.

Yıldırım, K. ve Karaman, D. (2007). *Makro Ekonomi*. (6. Baskı). Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.

Yıldırım, Ö. A. M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun analizi,. *NiğdeÜniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 60-76.

Yiğitbaş, Ç. (2020). Çocuk işçiliği ve politikalar. Dilli, Ş. (Ed.) Türkiye'de çocuk olmak, *Pegem Akademi, Haziran 2020, Ankara.*

Yüksel, İ. (2005). İşsizlik olgusunun psikolojik boyutu: Görgül bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 255-274.